

Центральноукраїнський національний технічний університет
Економічний факультет
Кафедра «Міжнародних економічних відносин»

«Допущено до захисту»
Зав. кафедрою МЕВ
д.е.н., професор

_____ Іван МИЦЕНКО
« ____ » _____ 2024 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
за першим (бакалаврським) рівнем вищої
освіти
на тему:
«Перспективи активізації діяльності вітчизняних експортерів
на міжнародних ринках продукції АПК»

Виконав здобувач вищої освіти
3 курсу, групи МЕВ-21ск3
ОПП «Міжнародні економічні
відносини»
спеціальності 292 «Міжнародні
економічні відносини»
_____ Бондаренко В.О.
« ____ » _____ 2024 р.

Керівник роботи
к.е.н., доцент
_____ Микола СУХОМЛИН
« ____ » _____ 2024 р.

Рецензент _____
_____

АНОТАЦІЯ

Перспективи активізації діяльності вітчизняних експортерів на міжнародних ринках продукції АПК. – Рукопис.

Кваліфікаційна робота на здобуття вищої освіти ступеня “бакалавр” за освітньо-професійною програмою “Міжнародні економічні відносини” зі спеціальності “Міжнародні економічні відносини”. – Центральноукраїнський національний технічний університет. Кропивницький. 2024.

У кваліфікаційній роботі розглянуті теоретичні засади дослідження конкурентоспроможності підприємств агропромислового комплексу в умовах міжнародної інтеграції. Досліджені методичні підходи до аналізу міжнародної конкурентоспроможності агропромислових підприємств. Проаналізовані інституційні засади розвитку вітчизняного аграрного експорту в умовах євроінтеграції та викликів сучасності. Розглянуті проблеми та тенденції розвитку вітчизняного експорту аграрної продукції. Здійснено емпіричну оцінку чинників конкурентоспроможності вітчизняних підприємств АПК на ринку європейських країн. Проведено аналіз інфраструктурних факторів посилення міжнародної конкурентоспроможності вітчизняного АПК. Сформовані пропозиції та перспективи розвитку вітчизняного експорту продукції АПК в умовах ВЗВТ. Запропоновані механізми та інструменти посилення конкурентоспроможності вітчизняних агропромислових підприємств на ринках зарубіжних країн.

Ключові слова: міжнародний ринок, агропромисловий комплекс, експорт, конкурентоспроможність, зовнішньоекономічна діяльність, зона вільної торгівлі, експортний потенціал, інституційне забезпечення.

ANNOTATION

Prospects for Intensifying the Activity of Domestic Exporters on the International Markets of Agricultural Products. – Manuscript.

Qualification Work for Obtaining a Higher Education Degree "Master" in the Educational-Professional Program "International Economic Relations" in the Specialty "International Economic Relations". – Central Ukrainian National Technical University. Kropyvnytskyi. 2024.

The theoretical basis of the study of the competitiveness of the enterprises of the agro-industrial complex in the conditions of international integration is considered in the qualification work. Methodical approaches to the analysis of the international competitiveness of agro-industrial enterprises are studied. The institutional foundations of the development of domestic agricultural exports in the conditions of European integration and modern challenges are analyzed. Considered problems and trends in the development of domestic export of agricultural products. Empirical assessment of factors of competitiveness of domestic agro-industrial complex enterprises on the market of European countries was carried out. An analysis of infrastructural factors of strengthening the international competitiveness of the domestic agricultural industry was carried out. Formed proposals and prospects for the development of domestic exports of agro-industrial complex products under the conditions of the Free Trade Agreement. Proposed mechanisms and tools for strengthening the competitiveness of domestic agro-industrial enterprises in the markets of foreign countries.

Key words: international market, agro-industrial complex, export, competitiveness, foreign economic activity, free trade zone, export potential, institutional support.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ АПК УМОВАХ МІЖНАРОДНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ.....	10
1.1. Теоретичні засади аналізу конкурентоспроможності агропромислових підприємств в контексті міжнародної інтеграції	10
1.2. Методичні підходи до аналізування міжнародної конкурентоспроможності агропродовольчих підприємств	15
1.3. Інституційні аспекти розвитку українського аграрного експорту в умовах європейської інтеграції.....	21
Висновки до розділу.....	27
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ РОЗВИТКУ ВІТЧИЗНЯНОГО ЕКСПОРТУ ПРОДУКЦІЇ АПК В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ.....	29
2.1. Особливості та тенденції та розвитку вітчизняного експорту продукції АПК.....	29
2.2. Емпіричне оцінювання факторів конкурентоспроможності підприємств АПК України на європейському ринку	35
2.3. Аналіз інфраструктурних факторів посилення міжнародної конкурентоспроможності українського АПК.....	42
Висновки до розділу.....	46
РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ВІТЧИЗНЯНОГО ЕКСПОРТУ АГРАРНОЇ ПРОДУКЦІЇ	48
3.1. Перспективи розвитку українського експорту продукції АПК в умовах ВЗВТ.....	48
3.2. Механізми та інструменти посилення конкурентоспроможності вітчизняних підприємств АПК на ринках зарубіжних країн	53
Висновки до розділу.....	58
ВИСНОВКИ.....	60
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	64
ДОДАТКИ.....	76

ВСТУП

Актуальність теми. Український агропромисловий комплекс (АПК) є одним із незамінних елементів економічної системи більшості країн світу з розвиненою ринковою економікою. За останні декілька років Україна остаточно закріпила за собою статус світового лідера у виробництві й експорті сільськогосподарської продукції. Сьогодні АПК є одним з найважливіших секторів економіки України, адже саме в аграрному секторі формується основна частина агропродовольчих ресурсів та близько 4-3% роздрібних продажів. Окрім того, сільськогосподарські підприємства вносять суттєвий внесок у розвиток промисловості та економіки держави в цілому. Проте, одним із найважливіших досягнень останніх декількох років стало розширення присутності національних компаній на продовольчому ринку Євросоюзу. Слідом за українським зерном на європейський ринок були спрямовані продукти харчування українського виробництва. Після приєднання до Всеосяжної зони вільної торгівлі ЄС європейські країни почали проявляти все більший інтерес до української сільськогосподарської продукції, але у цій сфері існують чіткі правила і стандарти.

Проблема європейської економічної інтеграції тісно пов'язана з міжнародною торгівлею, яка є невід'ємною частиною процесу глобалізації, оскільки вона може мати значний вплив на товарну та географічну структуру імпорту та експорту. В результаті збільшеної відкритості ринку з'явилися принципово нові вимоги до якості сільськогосподарської продукції з боку державних виробників. Розвиток експортного потенціалу сільськогосподарської продукції стає передумовою зростання економіки в цілому, що, зокрема, передбачає підвищення рівня кваліфікації персоналу та якісну зміну системи маркетингу. У післявоєнний період Україні буде потрібно не менше 2-3 років, щоб домогтися доступу на європейський ринок для всіх видів сільськогосподарської продукції. І ця системна робота включає в себе прийняття необхідних законодавчих актів та вдосконалення існуючої

практики ведення бізнесу в агропромисловому комплексі. Це визначило актуальність і вибір теми даного дослідження.

Різноманітні аспекти підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств в умовах європейської інтеграції враховані в роботах вітчизняних вчених: В. І. Богачева, В. К. Збарського, П. М. Макаренка, В. П. Рябоконя, П. К. Канінського, П. І. Островського, В. Г. Ткаченка, А. М. Шпичак, П. Т. Саблука, Ф. І. Шаркова та інших. Вплив процесу європейської інтеграції на рівень конкурентоспроможності підприємства вивчався зарубіжними вченими Д. Ментлом, Л. А. Майлзом, Ф. Котлером, Дж. Мартіном та іншими. Однак динамізм змін умов роботи підприємства під впливом факторів зовнішнього та внутрішнього середовища призводить до конкурентної переваги, що відповідає сучасному процесу європейської інтеграції, постійним змінам в агропромисловому комплексі, зокрема тим, що виникли внаслідок повномасштабного вторгнення в Україну. На даний момент недостатньо проаналізовані масштаби та неоднозначність впливу процесу європейської інтеграції на діяльність вітчизняних підприємств, процеси посилення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств у контексті функціонування Зони вільної торгівлі ЄС. Посилюється необхідність розробки методичного забезпечення таких досліджень, що визначає актуальність, важливість і практичну значимість цього дослідження.

Мета та завдання дослідження. Мета кваліфікаційної роботи полягає у проведенні теоретико-методологічного обґрунтування та розробки практичних механізмів та інструментів посилення конкурентоспроможності вітчизняних підприємств на європейському ринку продукції АПК.

Досягнення поставленої мети зумовлює необхідність вирішення наступних завдань:

- узагальнити теоретичні аспекти дослідження конкурентоспроможності аграрних підприємств в контексті міжнародної інтеграції;

- дослідити вимоги Євросоюзу до функціонування ринків аграрної продукції;
- систематизувати інституційні засади розвитку українського аграрного експорту в умовах євроінтеграції;
- проаналізувати тенденції, особливості та проблеми розвитку українського експорту продукції АПК до Євросоюзу;
- здійснити емпіричне оцінювання факторів конкурентоспроможності українських підприємств АПК на європейському ринку;
- проаналізувати інфраструктурні фактори підвищення міжнародної конкурентоспроможності вітчизняного АПК;
- окреслити стратегічні пріоритети розвитку вітчизняного експорту аграрної продукції в умовах ВЗВТ;
- обґрунтувати пропозиції стосовно розвитку та вдосконалення інституційного забезпечення вітчизняного експорту продукції АПК до Євросоюзу.

Об'єкт дослідження – процеси підвищення конкурентоспроможності українських підприємств АПК в контексті функціонування Зони вільної торгівлі України з Євросоюзом.

Предмет дослідження – теоретико-методологічні і прикладні основи, механізми та інструменти розвитку конкурентоспроможного АПК в контексті євроінтеграції України.

Методи дослідження. Теоретико-методологічними базисами кваліфікаційної роботи є загальнонаукові і спеціальні методи дослідження, які базуються на сучасних прикладних дослідницьких засадах управлінської, економічної та споріднених з ними наук. У процесі реалізації дослідження були використано такі методи, як: наукової індукції та дедукції – при аналізі сутнісних характеристик, з'ясуванні економічної природи категорії «конкурентоспроможності» у процесі євроінтеграції; історичний та логічний методи – при дослідженні еволюції понять конкурентоспроможності, конкурентних переваг та їх окремих складових, розвитку господарської

діяльності підприємств АПК; абстрактно-логічний – у процесі теоретичних узагальнень і окреслення висновків; метод порівняння та синтезу – у процесі аналізу характерних особливостей розвитку підприємств АПК в контексті євроінтеграції; кореляційно-регресійного аналізу – під час визначення й оцінки можливостей стосовно посилення конкурентоспроможності; багатовимірні методи економіко-математичного моделювання – у процесі здійснення моделювання впливу євроінтеграції на вітчизняний АПК.

Теоретичною основою дослідження виступають праці провідних зарубіжних та вітчизняних вчених з питань посилення конкурентоспроможності компаній аграрного сектору в інтеграційних умовах.

Інформаційною базою дослідження є нормативні документи виконавчої і законодавчої влади; статистичні показники Державної служби статистики України; дослідницькі роботи провідних зарубіжних та українських науковців; інформація про діяльність аграрних підприємств України і європейських країн; періодичні видання та наукові аналітичні звіти міжнародних, зокрема європейських інституцій.

Практичне значення отриманих результатів. Розроблені в кваліфікаційній роботі підходи, інструменти та отримані результати дозволяють сформулювати концептуальні основи посилення конкурентоспроможності українських підприємств АПК в контексті поглиблення євроінтеграційних процесів. Розроблені теоретичні та методологічні положення логічно доведені до рівня прикладних пропозицій, які придатні для впровадження у практику аграрних підприємств.

Структура та обсяг роботи. Кваліфікаційна робота складається з вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, який включає 108 найменувань та 3 додатки (на 4 сторінках). Кваліфікаційна робота містить 9 таблиць та 6 рисунків.

РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ АПК УМОВАХ МІЖНАРОДНОЇ ІНТЕГРАЦІ

1.1. Теоретичні засади аналізу конкурентоспроможності агропромислових підприємств в контексті міжнародної інтеграції

Аграрний сектор України є одним з основних бюджетоутворюючих секторів економіки, що володіє достатніми резервами для зміцнення експортного потенціалу держави, закупівлі засобів виробництва та розвитку інших галузей, які споживають сільськогосподарську продукцію як сировину, а також для реалізації приватних фермерських ініціатив у галузі сільського господарства та підприємництва. Важливість розвитку агропромислового комплексу (АПК) в народному господарстві зумовлена винятковою важливістю і незамінністю сільськогосподарської продукції в людському і суспільному житті.

Ключовим пріоритетом національної аграрної політики України є перетворення АПК на висококонкурентоспроможний та високоефективний сектор економіки на внутрішній та зовнішній ринках з урахуванням пріоритетів держави та необхідності поглиблення інтеграції України до Євросоюзу. Про високу важливість підвищення конкурентоспроможності вітчизняного аграрного сектору у контексті поглиблення європейської інтеграції свідчить той факт, що це питання піднімалося в численних загальнодержавних стратегічних програмах економічного розвитку країни. Зокрема, "Послання Президента Верховній Раді України у 2022 році" [3] передбачає зміцнення конкурентоспроможності сільського господарства на європейському товарному ринку та підвищення продовольчої безпеки країни. Це питання особливо актуальне в контексті російської агресії, коли противник блокує українські порти і перешкоджає експорту найважливіших продуктів українського сільськогосподарського експорту.

Проблеми посилення конкурентоспроможності АПК України в контексті поглиблення євроінтеграції досліджували такі українські вчені, як

В.Г. Андрійчук [5], О.В. Березін [13], В.М. Геєць [53], А.С. Даниленко [23], М.І. Долішній [67], Ю.С. Коваленко [70], І. І. Лукінов [69], Т.О. Осташко [57], Б. Й. Пасхавер [60], П.Т. Саблук [71], В.О. Точилін [83], В. М. Трегобчук [84], О.Г. Шпикуляк [93], О.М. Шпичак [95] та інші.

Водночас, беручи до уваги пріоритети європейської інтеграції України, бажано підкреслити, що конкурентоспроможний Агропромисловий комплекс, що всебічно гарантує економічну безпеку держави та використовує транскордонний потенціал, є передумовою для сталого соціального розвитку та підвищення статусу держави. на міжнародній арені.

І. О. Точилін [83, с. 124] зазначає, що у контексті лібералізації зовнішньоекономічної діяльності в сільськогосподарському секторі економіки конкурентоспроможність агропромислових комплексів стала глобальною за своєю категорією. Тільки висококонкурентна галузь може виробляти продукцію, що відповідає сучасним вимогам європейських стандартів, що дозволяє продавати її не тільки в країні, але і на ринку європейської спільноти, і користуватися всіма перевагами міжнародного співробітництва в сільськогосподарській сфері. Конкурентоспроможність агропромислових комплексів – це, по суті, концентроване вираження сукупності потенційних потужностей і резервів для виробництва і реалізації високоякісної сільськогосподарської продукції на ринку (при цьому проявляється спеціалізація і диверсифікація виробництва, ресурсний потенціал, інновації, управління і висока організація). Водночас рівень конкурентоспроможності можна визначити, порівнявши сільськогосподарські підприємства галузі на регіональних, національних, європейських та світових ринках.

Засновник концепції конкурентоспроможності Майкл Портер [62; 63] визначає явище конкуренції як основної рушійної сили ринку, що розвивається відповідно до законів попиту і пропозиції, яка не тільки допомагає забезпечити ринок необхідними товарами, але і є важливою рушійною силою ринку, розробки економічних систем, компонентів

економічних механізмів та економічних законів об'єктивного характеру для виробництва передових товарів. Таким чином, можна стверджувати, що конкуренція є легалізованою і цивілізованою формою боротьби за існування на ринку і є одним з найбільш ефективних інструментів регулювання і відбору в ринковій економіці.

Р. Т. Саблук [69, с. 44] конкурентоспроможність агропромислового комплексу визначає як результат розвитку промисловості і діяльності виробничих організацій (структур), яка характеризується низкою показників конкуренції на внутрішньому і зовнішньому рівнях. За ступенем конкурентоспроможності окремих підприємств оцінюється і їх продукція. Конкурентоспроможність підприємства – це складна порівняльна характеристика, що відображає рівень переваги підприємства в сукупності показників для оцінки його діяльності, що визначає його ефективність на даному етапі протягом певного періоду часу в порівнянні з сукупністю показників конкурентів. Конкурентоспроможність товарного продукту – це порівняльна характеристика, яка виражає різницю між аналізованими продуктами в порівнянні з аналогами конкурентів і включає всебічну оцінку їх характеристик в контексті визначення вимог ринку і якості інших товарів. В результаті в сільськогосподарському секторі існує тісний взаємозв'язок і значна взаємозалежність між концепціями конкурентоспроможності підприємств, продукції та виробництва. Основою цих відносин є конкурентоспроможність продукції, виробленої в агропромисловому комплексі.

Т. О. Осташко [57, с.22] доводить, що для оцінки критеріїв конкурентоспроможності агропромислових комплексів слід використовувати 2 основних підходи: функціональний і структурний. Відповідно до функціонального методу, формування процесів виробництва та продажу є тим більше організованим, чим більш ефективним є фінансове управління. Відповідно до структурного підходу, про ситуацію в сфері конкурентоспроможності можна судити за ступенем монополізації галузі,

тобто за рівнем концентрації капіталу, виробництва і бар'єрів для підприємств, що виходять на зовнішній ринок.

Г. А. Антонюк [6, с.8] ілюструє ряд факторів, що впливають на рівень конкурентоспроможності економічної системи з урахуванням процесу європейської інтеграції (рис. 1.1). Відповідно до запропонованого підходу, фактори конкурентоспроможності агропромислового комплексу діляться на 3 групи. На макроекономіку безпосередньо не впливають учасники ринку, оскільки вона визначається ринковою кон'юнктурою в національній та державній політиці. Мезорівень безпосередньо впливає на рівень продуктивності сільськогосподарського сектора. Мікрорівень, створюваний безпосередньо учасниками ринку, формується безпосередньо в процесі їх операційної діяльності.

В. І. Артющин [10, с. 180] робить висновок, що сьогодні існує серйозна загроза конкурентоспроможності, з якою стикається АПК України в контексті поглиблення співпраці з Європейським Союзом в рамках створення всеосяжної зони вільної торгівлі. У цьому випадку одним з найбільш ефективних і перспективних серед теоретичних інструментів вивчення способів забезпечення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств є аграрна інтеграція. Інтегрована структура в основному передбачає об'єднання економічних інтересів суб'єкта сільськогосподарського ринку: закупівельних організацій, виробників, переробних компаній, торгових організацій. Найефективнішими формами цих асоціацій є кластери та мережі. Основною перевагою кластерного формату інтегрованих асоціацій є те, що він використовується не тільки між виробниками продукції та переробними компаніями, а й між науково-дослідними інститутами, установами зі стандартизації, вищими навчальними закладами, науковими установами, торговими асоціаціями, торговими асоціаціями тощо [10, с. 81].

Рис. 1.1. Чинник конкурентоспроможності українських підприємств в контексті поглиблення євроінтеграції

За: [6, с. 8]

С. В. Майстро [52, с.163-167] звертає увагу на доцільності врахування інноваційних факторів для підвищення конкурентоспроможності вітчизняного сільськогосподарського сектору. Увага Чернюка Л. Г. [92] також зосереджена на цій проблемі, яка переконливо доводить, що серед факторів, що визначають рівень конкурентоспроможної агропромислових комплексів, є конкурентна перевага, така як рівень якості інноваційних систем, які є основними факторами розвитку економіки знань. Ці інноваційні кластери інновацій постійно комерціалізуються та вдосконалюються. Ефективність використання людського капіталу стає все більш важливою, оскільки корпоративне середовище спонукає учасників ринку брати участь у більш ефективній інноваційній діяльності. Агропромислові комплекси створюють можливості для забезпечення сталого економічного зростання в процесі інтенсивної трансформації наукових знань у новітні технології, а концентрація зусиль державних органів у пріоритетних векторах соціально-

економічного і науково-технічного розвитку в рамках інноваційних комплексів сприяє сталому зростанню конкурентоспроможності національного агропродовольчого сектору на світовому ринку. У вітчизняному агропромисловому комплексі, зокрема у тваринницькій галузі, важливими інноваційними заходами є використання новітніх технологій для підвищення врожайності та рівня продуктивності сільськогосподарських культур, використання інноваційного технічного обладнання в процесі збирання, переробки та виробництва сільськогосподарської продукції, впровадження високоефективної системи логістичного маркетингу та стимулювання сільськогосподарського виробництва.

Отже, питання підвищення конкурентоспроможності агропромислових комплексів у контексті активізації європейської інтеграції є основним завданням соціально-економічної політики будь-якої держави. Хороша макро-і мікроекономічна ситуація, фінанси, ефективні регулювання, інноваційна політика, якісна освіта і наука заклали основу конкурентоспроможності національного агропромислового комплексу. Конкурентоспроможність агропромислових комплексів полягає в конкурентоспроможності окремих підприємств та організації відносин між ними. Особлива увага сьогодні приділяється питанню розробки нових підходів до отримання та реалізації конкурентних переваг як для окремих підприємств, так і для агропромислового комплексу всієї держави.

1.2. Методичні підходи до аналізування міжнародної конкурентоспроможності агропродовольчих підприємств

У сучасних умовах проблема аналізу конкурентоспроможності та конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств набуває все більшого значення. Важливо, щоб продукція, вироблена вітчизняними підприємствами, була конкурентоспроможною не тільки на внутрішньому, але і на зовнішньому ринку. Вона повинна відповідати міжнародним стандартам, які дозволять підвищити роль держави у світі. У зв'язку з

недостатнім використанням виробниками класичних методів оцінки ефективності сільськогосподарської продукції впроваджуються і використовуються нові методи визначення її конкурентоспроможності, що дозволяють виявляти недоліки у виробництві та реалізації продукції і своєчасно усувати їх. Все це посилює актуальність для проведення цього дослідження.

Конкурентоспроможність можна виміряти з використанням кількісних та якісних показників. Конкурентоспроможність визначається якісними і вартісними характеристиками товарів і може гарантувати максимальне задоволення потреб конкретного споживача і максимальний корисний ефект для нього[17]. Конкурентоспроможність характеризується показниками 3 груп: технічної, економічної та організаційної. Технічні показники повинні включати показники, встановлені конкретними нормами, стандартами та технічними рекомендаціями. Економічні фактори, перш за все, визначають витрати споживачів на покупку товарів і збільшення інвестицій в їх діяльність. Організаційні чинники є умовою ефективності компанії, що продає цей продукт, до обслуговування. Крім того, виділяють 2 групи показників конкуренції: індикатори зовнішнього формування (тенденції розвитку економіки, ринків, тенденції, коливання ринку, загрози конкурентів і т.д.) та показники якості (ергономіка, патентне право, показники безпеки та навколишнього середовища тощо).

Як згадувалося вище, конкурентоспроможність продукту залежить від його якості. У сільськогосподарському секторі якість виробленої продукції є одним з основних показників для оцінки її конкурентоспроможності. Беручи до уваги особливості сільського господарства, можна забезпечити конкурентоспроможність продукції за якістю, в основному для того, щоб вона змістовно відповідала вимогам окремих технологій виробництва [9, с. 373]. Отже, для забезпечення якості продукту необхідно проводити ретельний контроль якості з моменту виробництва до моменту отримання продукту споживачем. Це передбачає підготовку нормативних документів

(стандарти, специфікації, сертифікати, сертифікати якості і т.д.), як на національному, так і на міжнародному рівні.

Оцінка рівня конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції агропромислового комплексу повинна проводитися на наступних етапах (рис. 1.1): 1) аналіз ринку в контексті відбору найбільш конкурентоспроможних зразків продукції як основи для порівняння та визначення рівня конкурентоспроможності даної продукції; 2) визначення набору параметрів для порівняння звичайних товарів; 3) визначення інтегральних показників конкурентоспроможності товарів.

Крім того, конкурентоспроможність товарів слід оцінювати з позиції рівня вигідності для споживача та ефективності для виробника. Аналіз поведінки споживачів свідчать, що вони купуватимуть саме той товар, у якого відношення ефекту корисності (P) до витрат на його закупівлю і використання (C) є найвищими порівняно з іншими продуктами-аналогами.

$$K = \frac{P}{C} \rightarrow \max \quad (1.1)$$

Ця методика оцінювання конкурентоспроможності для продукції АПК має певні недоліки. Не для всієї продукції АПК можна встановити корисний ефект. Тим більше неможливо повністю врахувати витрати на експлуатацію продукції даного виду.

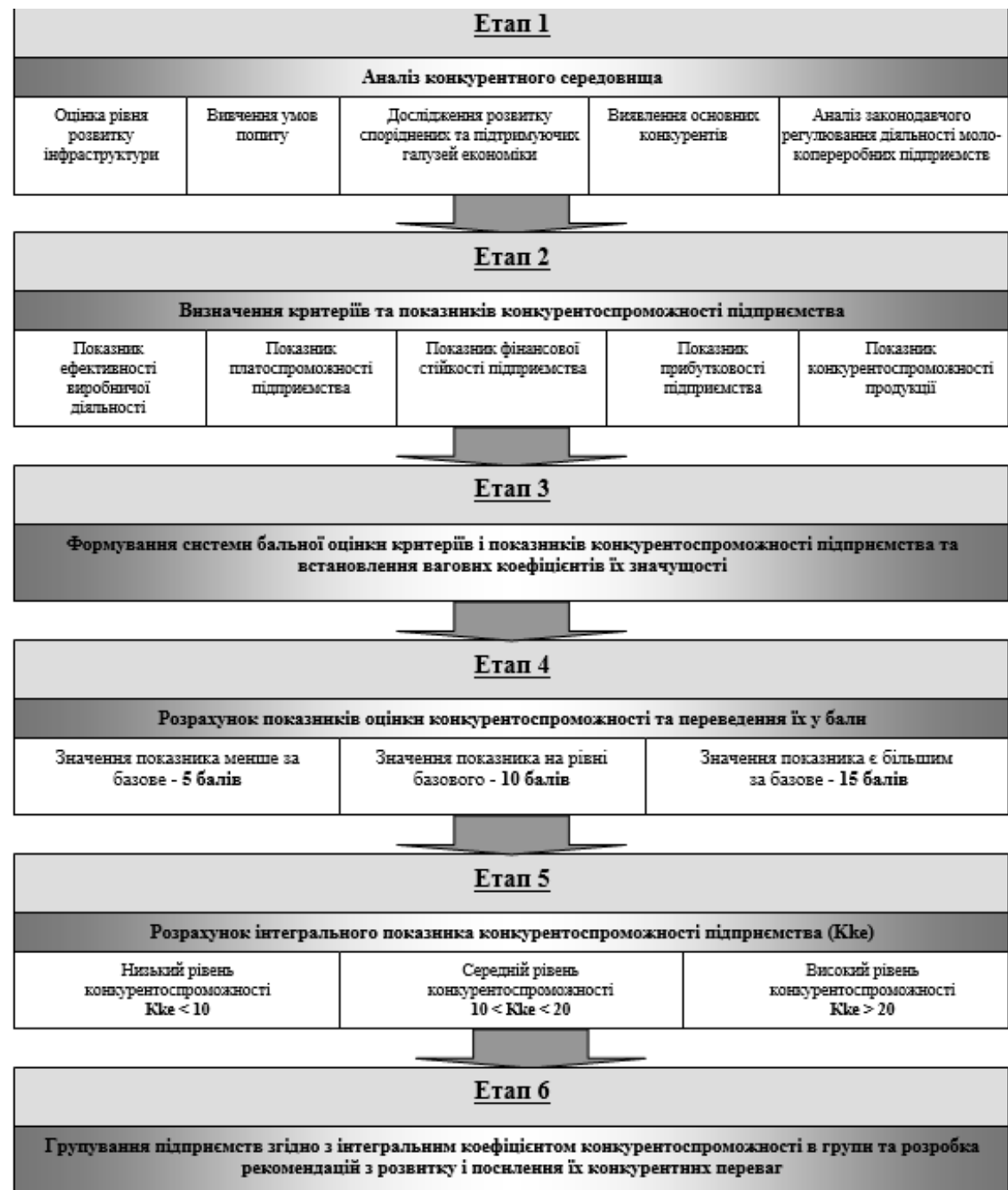

Рис. 1.1. Послідовність оцінювання рівня конкурентоспроможності підприємства АПК

Складено за: [22]

Інші дослідники, враховуючи потреби споживачів, пропонують методики оцінювання конкурентоспроможності товарів за допомогою групового параметричного індексу [68, с. 323]. Для цього потрібно врахувати вплив кількісних та економічних параметрів на рівень

конкурентоспроможності продукції. При цьому враховуються сукупності кожного параметра окремо із урахуванням потужності впливу кожного. Груповий індекс конкурентоспроможності (за кількісними параметрами) визначається за такою формулою:

$$\int n = \sum_{j=1}^n a_j i_j, \quad (1.2)$$

де n - чисельність кількісних параметрів, які аналізуються;

a_j - вагомість j -го параметричного індексу;

i_j - параметричний індекс j -го параметра.

Груповий індекс конкурентоспроможності за економічними параметрами розраховується за такою формулою:

$$\int e = \sum_{j=1}^m a_j j_j, \quad (1.3)$$

де m - число кількісних параметрів, які аналізуються;

j_j - параметричний індекс j -го параметра.

При цьому інтегральний показник конкурентоспроможності розраховується за такою формулою:

$$K = \frac{\int n}{\int e} \quad (1.4)$$

Тобто суть цього показника полягає в тому, наскільки кількісні характеристики того чи іншого продукту відповідають економічній цінності, вкладеної в його покупку. Цей метод оцінки конкурентоспроможності повинен застосовуватися до виробництва продуктів переробки.

Відповідність до вимог ринку і ймовірності продажу товару на даному ринку, конкурентоспроможні продукти можна визначити, порівнюючи їх один з одним. Порівняння з нормативними або базовими параметрами є необхідним фактором для оцінки рівня якості продукту. У той же час

еталонний продукт повинен відповідати вимогам споживачів за всіма параметрами. При виборі продукту в агропромисловому комплексі необхідно враховувати вплив техніко-економічних параметрів. У той же час перші формують корисний ефект від використання продукту і визначають його основні властивості (вміст цукру, жиру, мінералів і т.д.). Друге визначає набір економічних параметрів продукту, а саме вартість покупки і використання продукту. Вони можуть служити економічними показниками конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції, такими як ціна, вартість і рівень рентабельності.

Розрахунок інтегральних показників дозволяє встановити максимальний ефект при використанні продукції з урахуванням вкладених у виробництво коштів. Більшість авторів визначають цей показник за такою формулою:

$$K = \frac{I_t}{I_e}, \quad (1.5)$$

де: K –інтегральний показник конкурентоспроможності;

I_t –показник конкурентоспроможності з врахуванням технічних параметрів;

I_e –показник конкурентоспроможності за економічними параметрами.

Це інтегральний показник, що синтезує одиничні і відображає рівень конкурентоспроможності за близькими групами параметрів (економічних, техніко-технологічних, екологічних, організаційних та ін.). При зростанні індексу I_t рівень конкурентоспроможності знижується, а при збільшенні показника I_e – знижується.

Отже, визначення значення конкуренції в АПК – це перша необхідність у державній політиці, яка надасть можливості вітчизняним підприємствам у майбутньому достойно приймати участь у роботі міжнародних конгресів членів СОТ та ВЗВТ. Тому оцінювання конкурентоспроможності є

першочерговою необхідністю, що повинна відображатися у звітах та документації агропромислових підприємств.

1.3. Інституційні аспекти розвитку українського аграрного експорту в умовах європейської інтеграції

Підписання Угоди про асоціацію між Україною та країнами ЄС та створення зони вільної торгівлі з ЄС у рамках цієї Угоди є важливим чинником сталого розвитку української сільськогосподарської галузі, оскільки це поступово відкриє значні перспективи для України щодо розвитку ринку країн ЄС вітчизняними підприємствами. Тому для України дуже важливо впровадити ефективні інституційні механізми, спрямовані на активізацію зовнішньоекономічної діяльності підприємств аграрного сектору економіки та зміцнення їх конкурентоспроможності на європейському ринку. Також необхідно розробити систему заходів, що підвищують ефективність використання певних інструментів регулювання сільськогосподарської економічної діяльності на ринку, що в подальшому сприятиме забезпеченню вільного обігу сільськогосподарської продукції, згладжуванню коливань цін та комплексному формуванню агрологістичних систем як чинника швидкого зростання. В цілому навіть в умовах зниження прибутковості бізнесу важливою особливістю вітчизняного сільськогосподарського сектору є його значний потенціал для задоволення внутрішнього попиту на сільськогосподарську продукцію та продовольство та забезпечення сталого економічного розвитку. Україна завжди зміцнювала свої позиції на європейському ринку сільського господарства та продовольства, щорічно збільшуючи експорт до європейських країн після приєднання до ВЗВТ.

Водночас Г.О. Антонюк [6, с. 9] обґрунтував доцільність виокремлення в контексті європейської інтеграції інституційної підтримки зовнішньоекономічної діяльності сільськогосподарських підприємств на 5 рівнях: мезо-; мікро-; мета- та макро. Структура інституційної системи забезпечення зовнішньоторговельної діяльності підприємств в

агропромисловому секторі економіки України в контексті всебічного поглиблення процесу євроінтеграції наведена в таблиці 1.2.

Таблиця 1.2

Інституційна система підтримки експортної діяльності компаній українського аграрного сектора в контексті міжнародної інтеграції

Складові (інститути)	Сфера впливу
сертифікації, технічне регулювання, безпека і якість продукції	Визначає набір основних вимог, інструментів і заходів в області безпеки і якості харчових продуктів, регулювання діяльності операторів агропродовольчого ринку, засобів контролю імпорту, наглядових заходів, експорту та реекспорту.;
ринку та ринкового ціноутворення	охоплює процес формування цін на агропродукцію та продовольство на внутрішньому та зовнішніх ринках на основі взаємодії пропозиції і попиту;
інфраструктури аграрного та продовольчого ринку	дозволяє підтримувати і створювати функціонування систем ринкової інфраструктури й логістики, механізм регулювання діяльності ринкових посередників;
заходів підтримки виробників та аграрної державної політики	створення та реалізація ефективної системи механізмів, заходів, інструментів державної підтримки товарних виробників шляхом тарифного і митного регулювання, фінансування, цінового регулювання; розвитку галузей АПК
інформаційного забезпечення експорту	питання експортної діяльності, зовнішньої торгівлі, між ними складається з потоку інформації, введення на зовнішні ринки стратегію, щоб визначити, на зовнішні ринки, стан і загрози і ризики, пов'язані із загрозою розвитку, як правило, з метою оцінки їх бази знань, зовнішній стратегічний напрямок і визначення осіб, відповідальна за їх реалізацію, здійснюють заходи з моніторингу, керують реалізацією стратегій і оцінкою рівня ефективності передових стратегічних підприємств
правового забезпечення експорту	містить правові норми – підзаконні акти та закони, що регулюють процес експорту; методичні підходи щодо оцінювання поточного стану ринків та ризиків експорту; безпечність та якість агропродовольчої продукції; регулювання агропродовольчого ринку та підтримки сільськогосподарського виробництва;
інструментів та методів стратегічного планування	методичні засади практичної реалізації і формування стратегії експортної діяльності, розробка стратегічних методик, методів, карт і оцінювання експортного потенціалу компаній, загроз і ризиків

За [1; 48]

Р. Т. Саблук [1, с. [112] довів, що сучасні методологічні та теоретичні підходи до інституційної підтримки зовнішньоекономічної діяльності засновані на переконливому уявленні про те, що інституційні системи мають значний вплив на сталий соціально-економічний розвиток всієї держави, а

також окремих суб'єктів і галузей. Це інституційна система з чіткою внутрішньою структурою, основою якої є офіційні "норми", "правила гри", "обмеження" і т.д. Вона включає в себе окремі підсистеми і елементи, які генеруються системою регулювання. Ця система знаходиться в постійному процесі дії: формуються "правила", вони втрачають свої функції і актуальність, переходять з неформального в формальне, замінюються радикально новими нормами. Отже, існує 2 типи інституційних реформ для забезпечення зовнішньоекономічної діяльності сільськогосподарських підприємств: примусові (включаючи зміни існуючих інституційних систем або створення нових) і примусові (запроваджувані і забезпечувані політичними рішеннями державних органів або прийнятими законами).

Сьогодні вітчизняні компанії, що займаються імпортом та експортом, мають доступ до інформації про плановані зміни в торговій системі інших країн і можуть підтримувати контакти зі своїми торговими партнерами. Це досягається за рахунок участі України в системі повідомлень, тобто системи повідомлень Секретаріату СОТ про зміни в законах, встановлених відповідно до зобов'язань держав-членів СОТ в контексті прозорості торговельної політики. Щомісячні повідомлення про фітосанітарні, санітарні заходи, технічні стандарти, норми і правила, подані торговими партнерами України, публікуються на офіційному сайті Міністерства економічного розвитку щодо товарних позицій, необхідних для експорту України [41]. Крім того, за запитом суб'єкта експортної діяльності ця інформація може бути відправлена по електронній пошті. Компанії можуть залишати коментарі з питань регулювання, що виникають у зв'язку з тим, що члени СОТ можуть зіткнутися з такими проблемами, як зміни в процесах технічного регулювання, процедури оцінки відповідності, впровадження санітарних і фітосанітарних заходів.

В.М. Андерсон [4, с. 347] доводить, що сьогодні відбувається поглиблення інституціалізації відносин України із окремими державами або ж їх групами внаслідок підписання угод щодо вільної торгівлі. Так, Україна

має сьогодні такі угоди з країнами ЄАВТ, Чорногорією, ЄС, Канадою (табл. 1.3).

Таблиця 1.3

Інституційне забезпечення угод щодо вільної торгівлі України з зарубіжними країнами

Угоди про вільну торгівлю України з іншими країнами чи групами країн	Інституційне підґрунтя	Ратифікація угоди
Угода про асоціацію між Україною та ЄС Розділ «Про створення зони вільної торгівлі» (набрання чинності 2016 рік)	Рада асоціації, Комітет асоціації, Парламентський комітет асоціації, Платформа громадянського суспільства	Закон України № 1678-VII від 16 квітня 2014 року
Угода про вільну торгівлю із ЄАВТ, Угода про сільське господарство безпосередньо із кожною країною асоціації (набрання чинності 2011 рік)	Спільний комітет Україна ЄАВТ	Закон України від 07.12.2011 р. № 4091-VI
Договір про зону вільної торгівлі з країнами СНД (набрання чинності 2012 рік)	Двостороння Комісія із Республікою Казахстан, Міждержавна координаційна рада із Республікою Беларусь та інші	Закон України від 30.08.2012 р. № 5193- VI
Угода про вільну торгівлю між Україною та Канадою (набрання чинності 2017 рік)	Комітет з питань торгівлі	Закон України від 14.03.2017 р. № 1917-VIII
Угода між Урядом України та Урядом Республіка Грузія (набрання чинності 1995 рік)	Спільна українсько-грузинська комісія	Закон України № 168/96-ВР від 05.05.1996 року.
Угода про вільну торгівлю між Урядом України та Урядом Чорногорії (набрання чинності 2013 рік)	Комітет з питань вільної торгівлі	Закон України № 5445 від 16.10.2012 року
Угода про вільну торгівлю між Республікою Македонія та Україною (набрання чинності 2001 рік)	Спільний Комітет	Закон України № 2599-III від 05.07.2001 р.

За: побудовано автором

А. А. Мазаракі [37, с. 197] стверджує, що вітчизняні експортери сільськогосподарської продукції отримують взаємний доступ до внутрішнього ринку країн, які підписали угоди про створення зон вільної торгівлі, зокрема про скасування тарифів і податків, а також про зняття кількісних обмежень на переміщення товарів між країни, які підписали угоди про створення зон вільної торгівлі. У той же час рекомендується відзначити, що для продуктів харчування і сільськогосподарської продукції в цих регіонах діють особливі умови торгівлі. В рамках кожного підписаного контракту також розробляється відповідна інституційна основа для забезпечення виконання взятих на себе зобов'язань. Україна має угоду про вільну торгівлю з ЄАВТ (Ліхтенштейн, Швейцарія, Ісландія та Норвегія). В

рамках повноважень, визначених у цій угоді, діє спільний комітет Україна-ЄАВТ, що контролює процес реалізації Угоди, а також можливість усунення бар'єрів для торгівлі та інших обмежувальних заходів. Крім того, між ЄАВТ та кожною державою України існує угода про сільське господарство.

Відповідно до підписаної угоди було передбачено графік зняття зобов'язань з імпорту агропродовольчих товарів з держави ЄАВТ для внутрішнього суб'єкта зовнішньоекономічної діяльності. Зокрема, для продуктів переробки зерна, таких як борошно і продукти тваринництва, базова тарифна ставка була знижена на 7 процентних пунктів на рік з встановленим 13-річним періодом скасування, який за контрактом був скасований з 2019 р. Для овочів, круп, фруктів з різним рівнем переробки він становить 17 процентних пунктів в залежності від виду, річної суми скасування, а з березня 2017 року в Україні повністю скасовані ввізні мита на цей вид продукції. Експорт сільськогосподарської продукції, такої як часник, цибуля-шалот, мед, огірки, брюссельська капуста, спаржа, горох, лляне насіння, соя, ріпак, насіння соняшнику, соєва олія, не обкладається митом.

Крім того, наприклад, підвищення ставки імпортного мита на супутні товари, введення тарифних квот на пільгову торгівлю в залежності від обсягу торгівлі за останні 5 років, угода має особливі умови для продуктів харчування, які передбачають для збору імпортних мит і введення прийнятних заходів для експорту. Кількість тарифних ставок, що стягуються країнами-членами ЄАВТ з імпорту, визначається різницею між цінами на внутрішньому ринку сільськогосподарської сировини, що міститься в даній продукції, і цінами на світовому ринку, але ці цінові відмінності не можуть бути подолані [103].

Процес тарифної лібералізації торгівлі з країнами ЄС був здійснений шляхом скасування 83,1% тарифної лінії і 35,2% тарифної лінії в процесі експорту на свою територію при імпорті європейської продукції на територію України. Крім того, був введений перехідний період від 1 до 7 років і введення безмитних тарифів на сільськогосподарську продукцію. Іншими

словами, сільськогосподарським виробникам надається можливість адаптуватися до європейської неділі з високим рівнем конкуренції. У цьому випадку, відповідно до вищезгаданої Угоди про зону вільної торгівлі, процес лібералізації торгівлі сільським господарством і продовольством не так поширений, як іншими продуктами народного господарства, оскільки виробництво в Європейському Союзі підтримується за рахунок коштів державного бюджету. Таким чином, згідно з угодою, вітчизняні експортери можуть імпортувати сільськогосподарську продукцію українського походження в країни ЄС без сплати імпортних мит в рамках певних тарифних квот, масштаби дозволеного безмитного експорту і можлива динаміка зростання показані на рис. 1.2.

Рис. 1.2. Виділені тарифні квоти для України на продукцію рослинництва і продукти її переробки з боку ЄС у 2017-2021 рр., тис. т

Складено автором за [41]

Список продуктів складається з 36 товарних позицій, включаючи свинину, яловичину, баранину, птицю, вершки, молоко, йогурт, масло, мед,

крупини і продукти їх переробки, яйця, цукор та інші види продуктів. Деяким видам сільськогосподарської продукції призначаються додаткові квоти, які вступають в силу після жовтня, особливо на пшеницю, кукурудзу, мед, ячмінну стружку, ячмінне борошно і виноградний сік, коли кількість квот основного тарифу вичерпано. Адміністрування або розподіл квот між експортерами відповідної сільськогосподарської продукції здійснюється декомунізацією в порядку запиту на розподіл квот.

Підводячи підсумок, відзначимо, що в Україні створена система адміністративних органів у сфері підтримки зовнішньоторговельної діяльності сільськогосподарських підприємств. Сюди входить Рада з міжнародної торгівлі, яка координує дії департаментів і міністерств, місцевих органів влади, прямих виробників сільськогосподарської продукції, посередників у галузі міжнародної торгівлі, сприяє зростанню експорту, проходженню процедур, пов'язаних з митним оформленням товарів, і полегшує транскордонні процедури. Інституційна підтримка внутрішнього експорту в контексті європейської інтеграції, розробка нормативно-правової бази для просування вітчизняної продукції на міжнародні ринки, рекомендації щодо створення та впровадження процедур і методів, що сприяють розвитку експорту, керівні принципи, що забезпечують захист інтересів і прав вітчизняних експортерів в торгово-економічних зонах, Важливим завданням сьогодні є становлення сільського господарства з більш високою доданою вартістю, в тому числі в рамках Митного союзу ЄС.

Висновки до розділу

1. Під впливом системоутворюючих умов розвитку агропродовольчого ринку з точки зору попиту і пропозиції, особливостей структури цього ринку, найважливішого елемента ринкового механізму, аналіз впливу зовнішнього середовища на рівень конкурентоспроможності агропромислового комплексу повинен проводитися на основі різних методологічних підходів, зокрема, економічних, соціальних, маркетингових, глобалізаційних, екологічних,

бюджетних і балансових. Тому важливо визначити пріоритетні напрямки розвитку та набори знань підсекторів сільськогосподарського сектора, оскільки вони дозволяють підвищити конкурентоспроможність та ефективність розвитку АПК в контексті розвитку діяльності на внутрішньому і зовнішньому ринках.

2. У процесі формування та реалізації ВЗВТ загальна сільськогосподарська політика зазнала декількох етапів реформ, прийнявши форму, найбільш прийнятну для сучасної економічної ситуації. Період адаптації національного сільськогосподарського сектора вітчизняної економіки до вимог SAP ЄС триває дуже довго, очевидно, з певними втратами, а іноді і зі скороченням в певних підсекторах сільського господарства. Тому вкрай необхідно продемонструвати програму адаптації сільськогосподарського сектору України до вимог Європейського Союзу та посилити важливість дій держави у процесі забезпечення її реалізації та підтримки розвитку сільських територій.

3. В ході еволюції економічної відкритості аграрного сектора України як інституту, що сприяє економічному розвитку аграрного сектора, створюються все більш сприятливі умови, спрямовані на зниження обмежень і бар'єрів, пов'язаних з торгівлею товарами на Європейській неділі. Це досягається за рахунок входження України до європейських інституцій, підписання угод про зміцнення міжнародної торгівлі та створення зони вільної торгівлі між Україною та ЄС. Створено відповідну інституційну базу для захисту комерційних інтересів суб'єкта зовнішньоторговельної діяльності України. В результаті угоди останні мають ряд переваг в торгових відносинах з іноземними партнерами у вигляді скасування імпорتنих мит і встановлення тарифних квот на експорт сільськогосподарської продукції.

РОЗДІЛ 2 АНАЛІЗ РОЗВИТКУ ВІТЧИЗНЯНОГО ЕКСПОРТУ ПРОДУКЦІЇ АПК В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

2.1. Особливості та тенденції та розвитку вітчизняного експорту продукції АПК

Україна має унікальні умови для сільськогосподарського виробництва та найвищий індекс земельної безпеки серед європейських країн (більше одного гектара орних земель на душу населення) [59]. Однак Україна значно поступається розвиненим європейським країнам в плані забезпечення власного населення продовольством. Проаналізувавши аграрний сектор України, ми зможемо оцінити ситуацію, яка склалася у сфері зовнішньоекономічної діяльності цього секторі економіки.

Продукція агропромислового комплексу традиційно займає високу частку в загальному обсязі експорті України. Після здобуття незалежності (за винятком початку 90-х років) Україна майже завжди була чистим експортером агропродовольчих товарів. За цей час в торгових відносинах відбулися значні зміни:

- 1) відносини з РФ практично припинились через повномасштабну війну в Україні;
- 2) поставки сільськогосподарської продукції в країни ЄС стрімко зростають, що пояснюється необхідністю географічної переорієнтації експорту та перевагами участі в ЗВТ;
- 3) зміни в торговельній політиці – шляхом введення тарифних і нетарифних обмежень на імпорт, щоб підтримати національних сільськогосподарських виробників в межах загальної практики підтримки імпорту та обмеження експорту;
- 4) певною мірою через зміни сільськогосподарського виробництва та зміни національної та макроекономічної політики (політика обмінного курсу);
- 5) погіршення експортно-логістичних можливостей через війну з росією.

Розвиток українського експортного агропромислового комплексу протягом усього періоду національної незалежності, особливо з середини 90-х років XX століття, ознаменувався динамічним збільшенням експорту продукції, що призвело до того, що країна набула статусу сильного експортера сільськогосподарської продукції в глобальному масштабі, в основному за рахунок зернових, кукурудзи, соняшникової олії та олійних культур. Однак в останні роки Україна володіє власним величезним потенціалом для вирощування і виробництва, що зменшує тенденцією до імпорту важливої сільськогосподарської продукції. Тенденції експорту вітчизняної сільськогосподарської продукції в 2001-2022 роках показані на рис. 2.1.

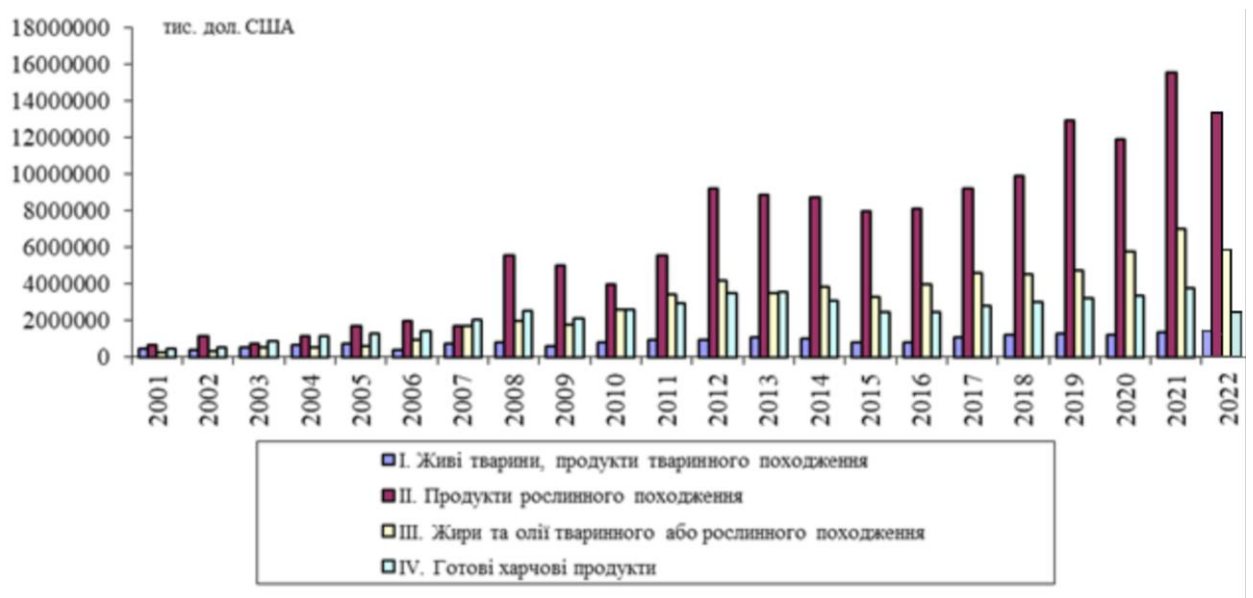

Рис. 2.1. Динаміка вітчизняного експорту продукції АПК у 2001-2022 рр.

За: [78]

Тенденція до збільшення обсягів внутрішнього агроекспорту склалася в першу чергу через збільшення світового попиту на продовольство і пожвавлення світової економічної активності на тлі кризи у внутрішній економіці, а також різкого скорочення внутрішнього виробництва і споживання продуктів харчування, що в значній мірі сприяло зниженню

впливу світового попиту на продукти харчування. Потім, в період підйому внутрішньої економіки з 2000 року, ріст сільськогосподарського експорту був обумовлений збільшенням внутрішнього виробництва, розвитком процесів галузевої інтеграції, посиленням тенденцій глобалізації, лібералізацією режиму зовнішньої торгівлі і вступом країни до СОТ [59; 78; 79].

Аграрний експорт відіграє помітну роль у поліпшенні платіжного балансу України. Частка експорту продукції АПК в загальному експорті на протязі 1995-2014 рр. в середньому становила 13,50%, в тому числі у 2011 р. – 24,0%, 2012 р. – 20,80%, 2013 р. – 26,0%, а у 2014 р. – 26,80%. У 2020 р. питома вага аграрної продукції в загальних обсягах українського експорту досягла 45,10%, а у 2021 р. – 40,70% [78] (рис. 2.1).

Таблиця 2.1

Товарна структура вітчизняної зовнішньої торгівлі агропродовольчою продукцією у 2022 р.

Назва товарів	код УКТ ЗЕД	Експорт			Імпорт		
		млн дол. США	у % до 2021	у % до загального обсягу	млн.дол. США	у % до 2021	у % до заг. обсягу
Усього		44135592,5	64,80	100,00	55295748,4	100,00	100,00
у тому числі							
Живі тварини; продукти тваринного походження	I	1471818,7	109,40	3,30	1175217,1	73,70	2,10
Продукти рослинного походження	II	13472682,9	86,70	30,50	1926951,0	90,40	3,50
у тому числі							
зернові культури	10	9108153,4	73,80	20,60	153676,7	92,50	0,10
Жири та олії тваринного або рослинного походження	III. 15	5948570,7	84,50	13,50	293884,8	66,20	0,50
Готові харчові продукти	IV	2496887,0	65,90	5,70	2645077,4	73,90	4,80

За: [78]

Розглядаючи зовнішньоторгівельні відносини України та Євросоюзу слід зазначити, що сьогодні найбільші статті вітчизняного експорту до Євросоюзу – це чорні метали, зерно та олія, залізні руди, на які припадає приблизно половина продажів у цьому векторі (рис. 2.2).

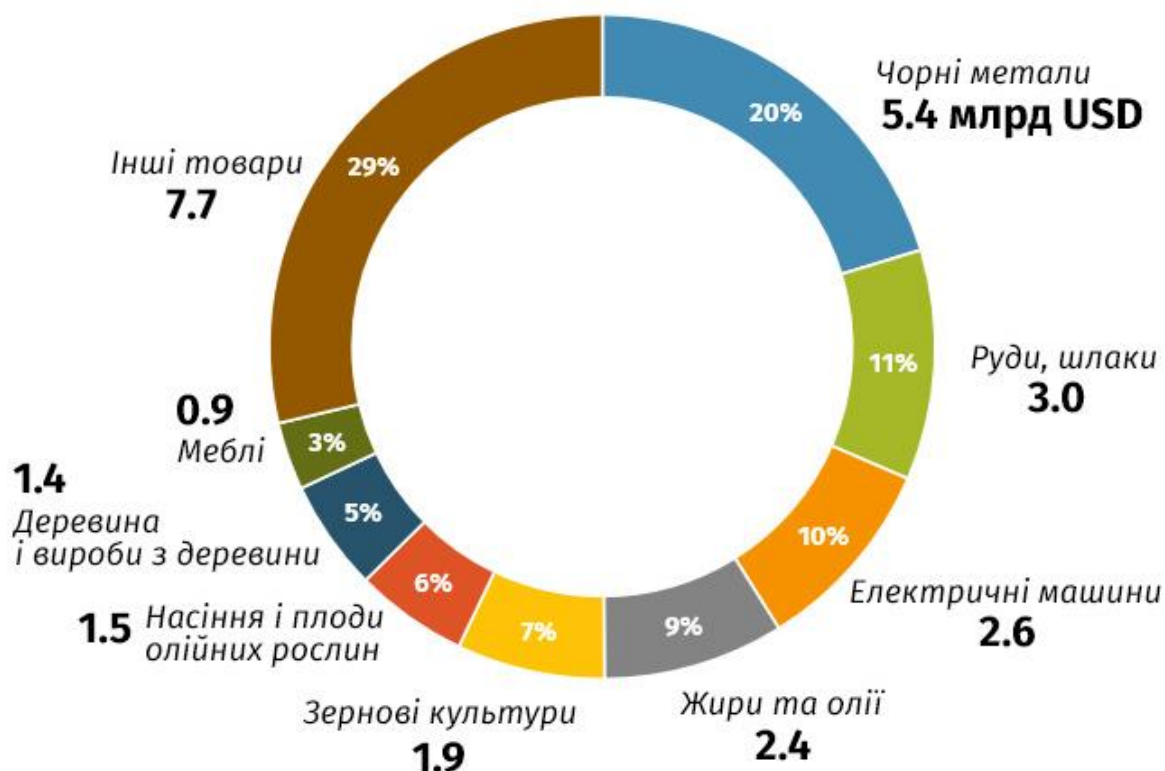

Рис. 2.2. Товарна структура вітчизняного експорту до Євросоюзу у 2021 р.

За: [78; 79]

У 2021 р. експорт вітчизняної агропродовольчої продукції до країн ЄС збільшився на 33% у грошовому вимірі порівнянно з 2020 р., і склав 8,30 млрд дол. США. Таке зростання частково обумовлене зростанням вартості більшості груп товарів на міжнародних ринках, частково – збільшенням обсягів відвантажень (табл. 2.2).

Товарна структура українських поставок продукції АПК до Євросоюзу значною мірою повторює існуючу загальну структуру експорту до усіх інших країн світу. Понад 8,0% у ній припадає на експортні поставки олії та жирів, зернових і олійних культур, залишків переробної промисловості. В 2021 р. усі названі товарні групи показали зростання у вартісному вираженні, здійснивши вирішальний вплив на процеси нарощування українського загального агропродовольчого експорту до європейського інтеграційного

угруповання. Вже кілька років поспіль Євросоюз виступає головним ринком збуту цілої низки різноманітних продуктів АПК України, серед яких у 2021 р. доцільно відмітити такі:

- риба і рибопродукти – 36 млн дол. США (62,0% вартості закордонних продажів цього виду агропродукції);

- яєчні продукти – 7 млн дол. США (58,0%);

- мед – 128 млн дол. США (89,0 %);

- живі рослини і саджанці – 5 млн дол.США (63,0 %);

- плоди і ягоди – 315 млн дол. США (86,0 %);

- ріпак – 1,3 млрд дол. США (77,0 %);

- соєва олія – 227 млн дол. США (77,0 %);

- ріпакова олія – 174 млн дол. США (78,0 %);

- кондвироби з цукру – 106 млн дол. США (52,0 %);

- вироби з тіста – 55 млн дол. США (76,0 %);

- консервовані томати – 42 млн дол.США (78,0 %);

- екстракти і концентрати з чаю й кави – 27 млн дол. США (66,0 %);

- дріжджі – 20 млн дол.США (77,0 %);

- безалкогольні напої – 76 млн дол.США (55,0 %) [78].

Загалом Україна значно покращила показники експорту агропродовольчих товарів у 2021 році та успішно адаптувалася до роботи на зовнішніх ринках в умовах триваючої пандемії коронавірусу Covid19.

При цьому за підсумками 2021 року, Україна відкрила 9 квот на безмитний експорт до ЄС, а саме на такі товари, як мед, крупи і борошно, крохмаль, перероблений крохмаль, перероблені помідори, виноград і яблучний сік, яйця, м'ясо птиці (шматки), перероблені зернові продукти. У порівнянні з 2020 роком ситуація змінилася з введенням квот на поставки цукру і кукурудзи в ЄС, а точніше, їх неповним використанням. Що стосується цукру, то квота на 2021 рік була використана на 87% через брак внутрішньої української сировини для цього виду продукції. Водночас через зростаючий попит на зернові у 2021 році та наявність більш привабливих

експортних каналів для українських фермерів квота на кукурудзу була "закрита" лише на 5% [79].

Таблиця 2.2

Товарна структура зовнішньої торгівлі України продукцією АПК з країнами Євросоюзу у 2021 р.

Код і назва товарів згідно з УКТ ЗЕД	Експорт			Імпорт		
	тис. дол. США	у % до 2020	у % до загального обсягу	тис. дол. США	у % до 2020	у % до загального обсягу
Усього	26792969,3	149,40	100,00	28954281,2	125,2	100,00
у тому числі						
I. Живі тварини; продукти тваринного походження	395786,60	130,90	1,50	753791,90	123,1	2,60
01 живі тварини	800,10	76,60	0,00	89480,500	113,0	0,30
02 м'ясо та їстівні субпродукти	198139,00	154,80	0,70	204150,90	138,0	0,70
03 риба і ракоподібні	35547,00	137,50	0,10	107218,20	118,8	0,40
04 молоко та молочні продукти, яйця птиці; натуральний мед	149420,10	107,10	0,60	343881,70	119,0	1,20
05 інші продукти тваринного походження	11880,50	151,80	0,00	9060,60	153,5	0,00
II. Продукти рослинного походження	3835689,30	122,30	14,30	658421,10	106,2	2,30
06 живі дерева та інші рослини	4968,90	234,80	0,00	60714,60	151,7	0,20
07 овочі	60130,70	77,70	0,20	106557,50	112,7	0,40
08 їстівні плоди та горіхи	310041,40	169,70	1,20	112210,80	86,2	0,40
09 кава, чай	4366,80	119,50	0,00	109967,20	101,9	0,40
10 зернові культури	1934847,06	116,30	7,20	91862,50	99,0	0,30
11 продукція борошномельно-круп'яної промисловості	22313,40	125,00	0,10	17207,20	136,4	0,10
12 насіння і плоди олійних рослин	1479166,90	129,20	5,50	146345,60	114,1	0,50
13 шелак природний	2202,30	839,80	0,00	13446,10	101,0	0,00
14 рослинні матеріали для виготовлення	17651,30	40,10	0,10	109,50	207,7	0,00
III. Жири та олії тваринного або рослинного походження	2362555,50	135,30	8,80	88610,90	127,2	0,30
IV. Готові харчові продукти	1079980,70	113,30	4,00	2263244,2	121,0	7,80
16 продукти з м'яса, риби	7766,90	168,80	0,00	80921,40	123,8	0,30
17 цукор і кондитерські вироби з цукру	95777,90	118,10	0,40	80702,20	179,6	0,30
18 какао та продукти з нього	76101,50	113,20	0,30	259502,70	114,2	0,90
19 готові продукти із зерна	141241,60	128,80	0,50	248900,70	120,0	0,90
20 продукти переробки овочів	88043,70	87,00	0,30	131607,60	121,2	0,50
21 різні харчові продукти	68518,00	116,20	0,30	386183,70	119,2	1,30
22 алкогольні і безалкогольні напої та оцет	122096,50	183,60	0,50	410855,50	122,5	1,40
23 залишки і відходи харчової промисловості	472919,40	103,30	1,80	287107,90	123,1	1,00
24 тютюн і промислові замітники тютюну	7515,20	124,50	0,00	377462,60	116,4	1,30

За: [78]

Таким чином, сьогодні в умовах повномасштабної війни в Україні практично всі держави світу опинились перед загрозливим викликом: як уникнути значного економічного спаду та зберегти активні темпи розвитку в умовах нестабільності на продовольчих та фінансових ринках. Тому,

сьогодні вкрай важливим завданням стає розширення присутності української аграрної продукції на європейських ринках збуту. Незважаючи на ознаки загального зростання обсягів українського аграрного експорту до ЄС, можемо визначити лише окремі товарні позиції, за якими Україна займає провідні місця на європейських ринках – це, передусім, зернові культури, соняшникова олія та насіння соняшника, що абсолютно не відповідає значному аграрному потенціалу держави.

2.2. Емпіричне оцінювання факторів конкурентоспроможності підприємств АПК України на європейському ринку

Ефективна інтеграція вітчизняного агропромислового комплексу в Європейський спільний простір може бути здійснена тільки шляхом забезпечення високого рівня конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції, виробленої вітчизняним агропромисловим сектором, Україною, окремими регіонами, організаціями агропромислового комплексу та вітчизняними підприємствами на внутрішньому ринку. Як вже говорилося, розвиток економіки України багато в чому залежить від результатів діяльності агропромислового комплексу. Сільськогосподарський сектор – одна з найперспективніших експортно-орієнтованих галузей в Україні. Український агропромисловий комплекс володіє величезним потенціалом і не має достатньої реалізації для великого набору перешкод. Зміцнення конкурентоспроможності агропромислового комплексу особливо важливе в контексті приєднання України до зони вільної торгівлі ЄС. Через свою специфіку агропромисловий комплекс часто вважається складною системою для реформування та регулювання. Невипадково сільськогосподарський сектор віднесений до окремих областей регулювання в рамках СОТ і ЄС.

Про недостатню конкурентоспроможність вітчизняної сільськогосподарської продукції на європейському сільськогосподарському ринку свідчать низька продуктивність цієї галузі в порівнянні з іншими європейськими країнами, неадекватна структура внутрішнього

сільськогосподарського експорту відповідно до попиту на сільськогосподарську продукцію в країнах ЄС і невеликий відсоток підприємств, сертифікованих за міжнародними стандартами. Такі фактори, як низький ступінь розвитку фінансово-кредитної системи України, значно підвищують її конкурентоспроможність; недостатній розвиток інфраструктури агропромислового комплексу; недостатній рівень відповідності місцевих стандартів якості європейським стандартам; недостатній рівень цільового державного фінансування науково-прикладного розвитку. Зупинимось докладніше на проблемах, які призводять до зниження конкурентоспроможності вітчизняних агробізнесів та їх продукції на європейському ринку, особливо в найбільш розвинених країнах. Основними проблемами недостатнього рівня конкурентних переваг в рослинництві і тваринництві, які носять суб'єктивний і об'єктивний характер, є наступні (рис. 2.3).

По-перше, доцільність розвитку системи агроринку, низька ефективність функціонування інфраструктури агроринку, недостатня ініціативність державних органів у галузі спеціалізованої зовнішньоторговельної інфраструктури. Водночас у короткостроковій перспективі варто очікувати вирішення цих проблем шляхом переорієнтації стратегії державного фінансування з "жовтої скриньки" на "зелену скриньку" у відповідь на вимоги СОТ та ЄС.

По-друге, закупівля сучасного обладнання, закупівля кормів, насіння, палива, поповнення оборотних коштів і т.д. Поставка необхідних фінансових ресурсів для роботи. цього недостатньо. Ця проблема посилилася під час економічної кризи, особливо під час воєнного стану в Україні. [48] і на додаток до збільшення вартості кредитних ресурсів та їх доступності, а також надання кредитних коштів, Україна продемонструвала високий рівень взаємодії з сільськогосподарським сектором розвинених країн і системою співпраці з банками, щоб допомогти фінансувати її суб'єкт і отримати доступ до зовнішніх неділях.

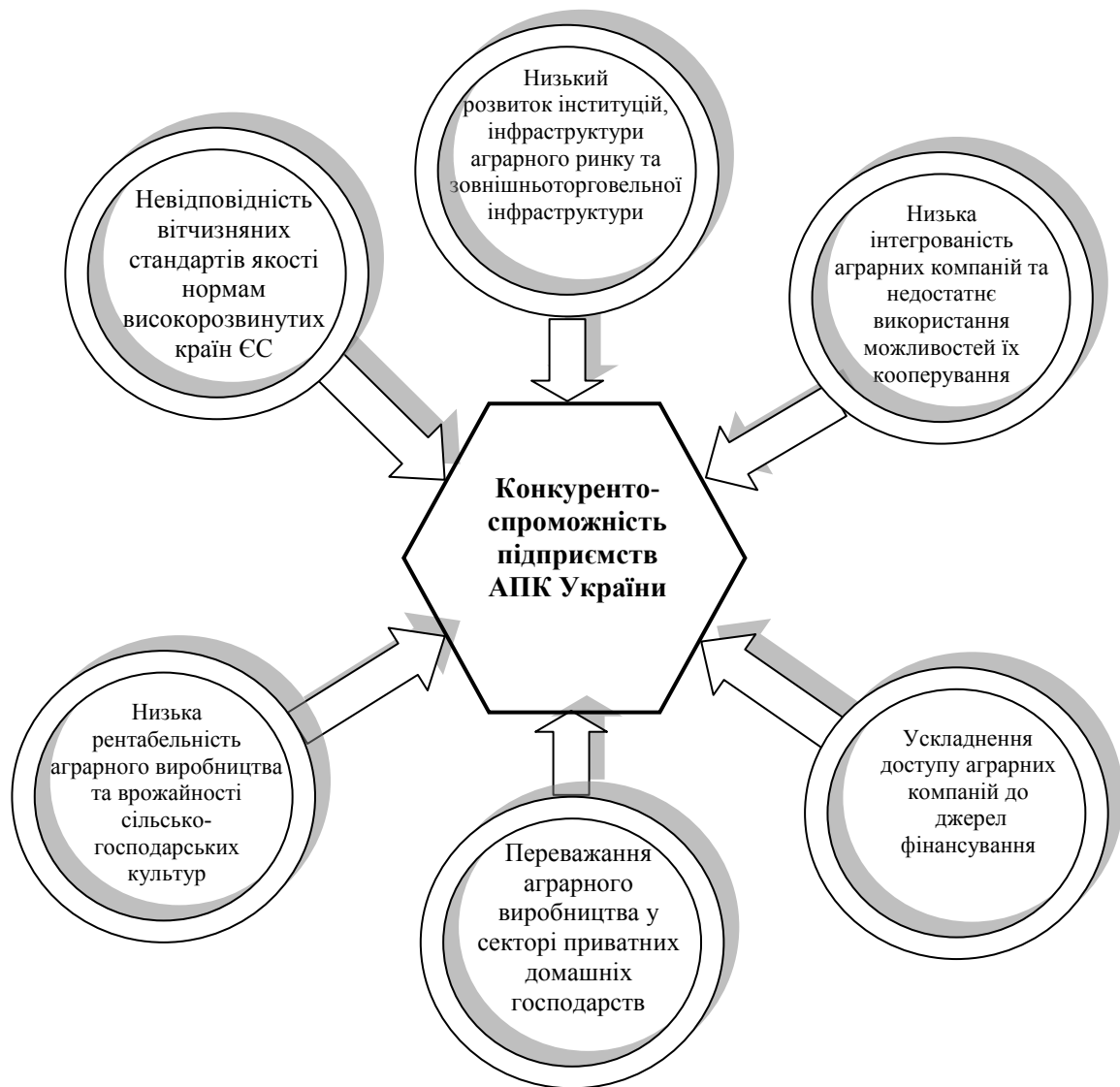

Рис. 2.3. Чинники формування конкурентоспроможності вітчизняних компаній АПК на ринку європейських країн

Джерело: побудовано автором

По-третє, нехтування потенційними можливостями співпраці в різних сферах діяльності в секторі тваринництва та рослинництва та недостатній рівень інтеграції сільськогосподарських підприємств на регіональний сільськогосподарський ринок, вирішення цієї проблеми стимулюється активізацією сучасних видів кооперативів в Україні – сервісних, збутових, маркетингових тощо, при цьому слід активно використовувати досвід розвинених країн ЄС.

По-четверте, низька ефективність виробництва, особливо в галузі тваринництва, і низька рентабельність сільськогосподарського виробництва в рослинництві в порівнянні з європейськими країнами. Незважаючи на високий потенціал орних земель в Україні та високий рівень виробництва в агропромислових комплексах, в Україні використовується менше половини можливостей для збору основних сільськогосподарських культур. Це вимагає більш активної національної політики щодо впровадження новітніх сільськогосподарських технологій та активного використання передового досвіду країн ЄС.

По-п'яте, розходження з нормами високорозвинених європейських країн і стандартами якості України. Таким чином, за основними характеристиками сільськогосподарської продукції, таким як, наприклад, радіоактивність, вологість, наявність домішок, національний стандарт більшості сільськогосподарської продукції значно нижче європейського стандарту [59, с.57]. Це впливає на конкурентоспроможність і вартість вітчизняних товарів, оскільки будуть потрібні додаткові капіталовкладення для підвищення вітчизняних стандартів, розвитку технологій сільськогосподарського виробництва, закупівлі сучасного обладнання та систем контролю якості.

По-шосте, через високу частку виробництва в приватних домогосподарствах якість експортованої продукції низька. Вирішення цієї проблеми ускладнює для приватних домогосподарств дуже обмежений доступ до фінансових ресурсів для оновлення технологічної бази виробництва, а також для оновлення знань про сучасні технології рослинництва і тваринництва.

Аналіз конкурентних переваг вітчизняного АПК на європейському ринку можна здійснити з допомогою застосування індексу виявлених порівняльних переваг (RCA), який розраховується за наступною формулою [47, с. 140]:

$$RCA^t = \frac{1000}{(X_j^t + M_j^t)} \times \left[(X_{ij}^t - M_{ij}^t) - (X_j^t - M_j^t) \times \frac{(X_{ij}^t + M_{ij}^t)}{(X_j^t + M_j^t)} \right], \quad (2.5)$$

де X_{ij}^t – експорт товарів (послуг) сектору (j) країни (i) до групи інших держав, взятих для аналізу;

M_{ij}^t – імпорт товарів (послуг) сектору (j) країни (i) з групи інших держав, взятих для аналізу;

X_j^t – загальний експорт товарів (послуг) країни (i) до групи інших держав, взятих для аналізу;

M_j^t – загальний імпорт товарів (послуг) країни (i) з групи інших держав, взятих для аналізу.

Виявлені порівняльні переваги слід розглянути у динаміці в випадку проведення аналізування у довготривалому періоді, або ж визначити її середньозважену величини за визначений проміжок часу. Ця методика аналізування дозволяє оцінити порівняльні виявлені переваги країни у зіставленні з групою інших залучених до аналізування країн за конкретний часовий період (рік, або ж декілька років).

Результати проведених розрахунків засвідчили (табл. 2.3), що український АПК володіє найвищими конкурентними перевагами на ринках європейських держав насамперед у галузях рослинництва – найвище значення індексу RCA характерне для зернових культур і насіння й плодів олійних культур.

Серед продуктів тваринництва високі порівняльного переваги характерні тільки для групи молока і молочних продуктів, меду і яєць. Таким чином, для українських агропідприємств це пріоритетні галузі з точки зору визначення перспектив їх присутності на ринках європейських держав. Значення індексу є найнижчим у групі м'ясних та харчових субпродуктів, що свідчить про фактичну відсутність конкурентних переваг у цьому секторі на ринках більшості європейських країн та перевагу імпорту цих продуктів на внутрішньому ринку. Основна причина низької конкурентоспроможності

українського м'яса – це, перш за все, високий рівень державної підтримки м'ясопереробної промисловості високорозвинених країн Євросоюзу, в результаті чого експортні та внутрішні європейські ціни значно знижуються в порівнянні з внутрішніми. В результаті експорт української свинини в ЄС практично повністю відсутній. Низький рівень порівняльних переваг у товарній групі чай, кава, спеції, цитрусові, тютюн, риба, ракоподібні – на наш погляд незначний, що можна пояснити кліматичними та географічними особливостями сільського господарства України.

Таблиця 2.3

Розподіл товарних груп українського аграрного експорту за рівнем виявлених порівняльних переваг (за 2021 р.)

№ рангу	Товарна група згідно ТНЗЕД	Індекс RCA
1	10. зернові культури	43,510
2	12. насіння, плоди олійних рослин	11,570
3	04. молоко, молочні продукти, яйця; мед	4,440
4	22. алкогольні, безалкогольні напої, оцет	3,690
5	18. какао та продукти з нього	2,320
6	23. залишки і відходи харчової промисловості	1,780
7	19. продукти із зернових культур	1,530
8	07. овочі, корнеплоди	1,160
9	17. цукор і кондитерські вироби з цукру	1,120
10	11. продукція борошномельно–круп'яної промисловості	0,910
11	14. інші продукти рослинного походження	0,040
12	05. інші продукти тваринного походження	–0,080
13	20. продукти переробки овочів, плодів	–0,290
14	16. продукти з м'яса, риби	–0,390
15	13. камеді та смоли	–0,420
16	06. живі рослини, продукти квітництва	–0,660
17	01. живі тварини	–0,690
18	09. кава, чай, прянощі	–2,040
19	24. тютюн	–2,310
20	21. різні харчові продукти	–3,510
21	08. їстівні плоди, горіхи; цитрусові	–4,710
22	03. риба та ракоподібні	–4,850
23	02. м'ясо і харчові субпродукти	–5,240

За: розраховано автором

Серед продуктів тваринництва високі порівняльного переваги характерні тільки для групи молока і молочних продуктів, меду і яєць. Таким чином, для українських агропідприємств це пріоритетні галузі з точки зору визначення перспектив їх присутності на ринках європейських держав.

Значення індексу є найнижчим у групі м'ясних та харчових субпродуктів, що свідчить про фактичну відсутність конкурентних переваг у цьому секторі на ринках більшості європейських країн та перевагу імпорту цих продуктів на внутрішньому ринку. Основна причина низької конкурентоспроможності українського м'яса – це, перш за все, високий рівень державної підтримки м'ясопереробної промисловості високорозвинених країн Євросоюзу, в результаті чого експортні та внутрішні європейські ціни значно знижуються в порівнянні з внутрішніми. В результаті експорт української свинини в ЄС практично повністю відсутній. Низький рівень порівняльних переваг у товарній групі чай, кава, спеції, цитрусові, тютюн, риба, ракоподібні – на наш погляд незначний, що можна пояснити кліматичними та географічними особливостями сільського господарства України.

Отже, сьогодні існують суттєві відмінності в рівні конкурентоспроможності української сільгосппродукції на ринках європейських країн. Тому краще детально описати географічні особливості, що підвищують конкурентоспроможність українських сільгосппідприємств. Ми наголошуємо, що потужний агропромисловий комплекс української економіки має бути дуже конкурентоспроможним і дуже ефективним, оскільки конкурентоспроможність сільськогосподарської продукції багато в чому визначає конкурентоспроможність України на ринку Європейської спільноти. Окремі вітчизняні та зарубіжні вчені [47; 10; 38; 89; 90] часто називають конкурентоспроможність експортної продукції найбільш важливим фактором при оцінці її конкурентоспроможності. В умовах сучасної глобалізації конкурентоспроможна сільськогосподарська продукція повинна відповідати всім європейським вимогам і стандартам, які з'являються на європейському ринку, тому слід дотримуватися цього підходу.

2.3. Аналіз інфраструктурних факторів посилення міжнародної конкурентоспроможності українського АПК

Сьогодні важливим фактором, що підвищує конкурентоспроможність вітчизняного агропромислового комплексу, є реалізація заходів підтримки формування та розвитку інфраструктури аграрного ринку. Правовою основою для створення інфраструктури зовнішньоторговельної діяльності агропромислового комплексу є Указ Президента України "Про першочергові заходи щодо формування та функціонування сільськогосподарських ринків" [87]. В Указі було визначено 2 основні завдання: формування ринкової інфраструктури, організованих механізмів та форм оптової торгівлі, а також прозорих процедур сільськогосподарських ринків, зокрема спрямування товарних потоків сільськогосподарської продукції каналами експорту.

Як зазначено в першому розділі, основа сільськогосподарської інфраструктури складається з таких елементів, як сільські пункти закупівель, торгові біржі, оптові та роздрібні ринки, інформаційні та маркетингові мережі, аукціони з тваринництва, державні та приватні системи моніторингу. Після ліквідації системи державних закупівель сільськогосподарської продукції стало очевидно, що застаріла інфраструктура зовнішньої торгівлі не змогла забезпечити ефективне функціонування сільськогосподарських виробників. Виникло безліч спеціалізованих посередницьких структур, які не мали належної матеріально-технічної бази та використовували непрозорі схеми купівлі та експорту агропродовольчих товарів, що згодом призвело до значного затінення такої діяльності. У цьому випадку для реалізації прозорих експортних процедур, включаючи комерційні структури-посередники, була потрібна спеціалізована ринкова інфраструктура, а також велика кількість продавців і покупців, а також велика мережа розподілу і поставок, орієнтована на різні товарні групи агропродовольчих товарів.

Враховуючи існуючу і діючу зовнішньоторговельну інфраструктуру української сільськогосподарської ринкової системи (таблиця 2.4), на сьогоднішній день кількість товарних бірж, ярмарків, кредитних спілок

збільшилася трохи менше ніж удвічі, також зростає кількість агрохолдингів, пунктів постачання, сервісних кооперативів, підприємств птахівництва та аукціонних мереж птахівництва. Згідно з дослідженням фахівців з інфраструктури зовнішньоторговельного ринку [57], в загальній структурі продажів сьогоденного роздрібного агропродовольчого ринку частка проміжної ланки становить близько 90%, і тому окремим виробникам агропродовольчих товарів більше немає місця. Таким чином, для створення зовнішньоторговельної інфраструктури, що забезпечує прозорість торгових і брокерських операцій на сільськогосподарському ринку і справедливий перерозподіл цінностей в системі ціноутворення, цього можна досягти не за рахунок великої кількості інфраструктурних організацій, а шляхом створення ефективних каналів маркетингу і продажів, доступних для всіх учасників процесу товарообміну.

Таблиця 2.4

Динаміка розвитку зовнішньоторгівельної інфраструктури аграрного ринку, од.

(станом на 1 січня)

Суб'єкт ринку	Рік						
	2017	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Агроторгові дома	95	352	434	408	387	346	332
Акредитовані товарні біржі	36	42	33	36	38	38	40
Кредитні спілки	-	261	341	416	425	477	501
Заготівельні пункти	-	16357	24254	23611	22384	22362	21741
Виставки-ярмарки	-	1262	2026	2345	2524	2025	4016
Обслуговуючі кооперативи	-	725	1032	1127	1046	972	977
Аукціони живої худоби	-	207	313	225**	206**	148	166

За: [59; 79]

Для оцінки рівня розвитку зовнішньоторговельної інфраструктури агропромислових комплексів на регіональному рівні України слід використати метод кластерного аналізу з використанням показників таких розвитку АПК у 2021 році, як: оптові ринки, біржі, аукціони, кооперативи, консультаційні мережі, ярмарки, виставки тощо [78; 79]. Використання

багатовимірних аналітичних методів дозволяє розподілити багатовимірний набір показників на однорідні групи підмножин, класи, множини, що характеризують рівень конкурентоспроможності з різних сторін в залежності від рівня близькості. Незважаючи на існуючу умовність і складність розподілу вихідного набору в групи, основним критерієм формування кластеру є мінімізація всередині груп і максимізація міжгрупової дисперсії [29, с.19].

Метод кластерного аналізу, поряд з можливостями створення таких груп, не встановлює вимоги до дотримання меж кожної групи, така можливість належить досліднику. У реальних розрахунках кількість груп найчастіше визначається таксономічною відстанню між аналізованими параметрами і поданням побудованого графіка, так званого "дерева комбінацій" (рис. 2.4). Кількість груп, створених таким чином, залежить від задач аналізу, списку включених в аналіз властивостей і фактично визначається поступовим відсіканням ребер утвореного дерева графів. В процесі аналізу було визначено множини характеристик, за якими оцінювались об'єкти (було відібрано 14 показників за 2021 р.).

Отримані результати кластерного аналізу свідчать, що області України володіють різним рівнем розвитку зовнішньоторгівельної інфраструктури АПК. Найбільш розвинуту зовнішньоторгівельну інфраструктуру АПК мають Полтавська, Вінницька, Харківська, Одеська та Дніпропетровська області, а найслабші позиції у цій сфері мають Чернівецька, Закарпатська та Івано-Франківська області. Існуючі розриви у рівнях розвитку зовнішньоторгівельної інфраструктури в областях не можуть не відображатись на рівнях ефективності функціонування усього АПК, адже експортна політика впроваджується за рахунок формування цілісного комплексу заходів, які зорієнтовані на підвищення ефективності українських суб'єктів АПК та областей.

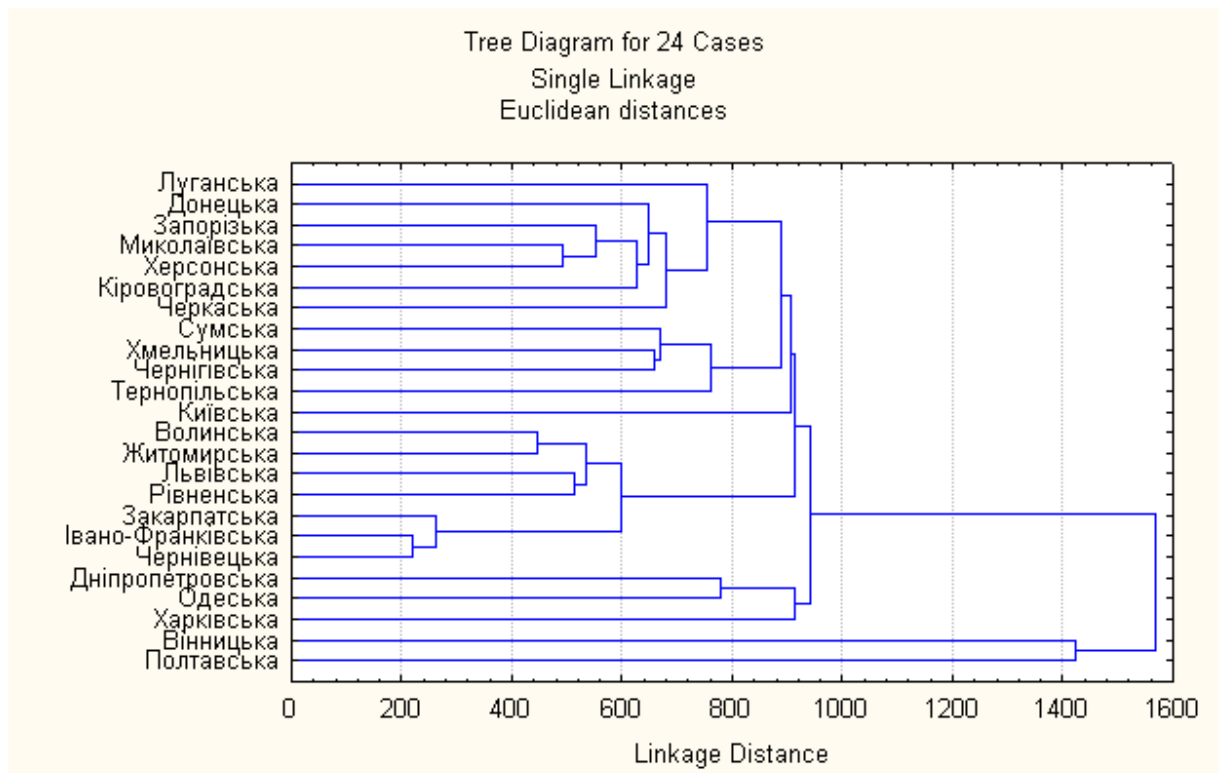

Рис. 2.4. Дерево комбінацій областей України за ключовими показниками розвитку зовнішньоторговельної інфраструктури АПК у 2021 р.

За: побудовано автором

Таким чином, зовнішньоторгівельна інфраструктура АПК України сьогодні вже сформована, проте інституції, які є її елементами, не виконують належно покладених на них завдань стосовно товарних виробників. Проблемою залишається інформаційний сегмент, відсутність налагодженого моніторингу зовнішнього і внутрішнього аграрного ринку. Навіть та інформація, що наявна, доступна не всім структурам через проблему системного її поширення. Існують системні проблеми розвитку дорадництва і моніторингу, а професійні об'єднання не виконують фактично статутних функцій, при цьому існуючи лише формально. А це, в свою чергу, обмежує потенційні можливості посилення ефективної конкурентоспроможності. Зокрема, навіть існуюча інформація статистики аграрного сектору (у друкованих документах) поширюється Державною службою статистики України у консолідованому вигляді з запізненням завершення звітного

періоду щонайменш на декілька місяців після. Мінагрополітики України проводить моніторинг окремих сегментів розвитку АПК, проте ця інформація доступною є на рівні відомчої вертикалі і частково для вчених, а виробник її не отримує.

Висновки до розділу

1. Дослідження показало, що Україна є одним з світових лідерів за масштабами експорту певних видів сільськогосподарської продукції в ЄС. Зокрема, в останні роки Україна займає лідируючі позиції серед постачальників в ЄС за обсягом експорту пшениці, входить до трійки найбільших експортерів насіння соняшнику в ЄС. Аналіз міжнародної конкурентоспроможності продукції агропромислового комплексу України на предмет порівняльної переваги значною мірою підтверджує отримані результати. Продукція агропромислового парку традиційно займає важливе місце у формуванні експортного потенціалу України. Основні позиції лідерів сільського господарства розташовані в такому порядку: зернові; олійні культури; молоко і молочні продукти; харчові відходи; алкогольні та безалкогольні напої; інгредієнти рослинного походження; зернові продукти.

2. Аналіз окремих факторів, що впливають на міжнародну конкурентоспроможність сільськогосподарської продукції, показує, що резерв зростання найбільшою мірою залежить від рівня експортних цін і пов'язаний з поліпшенням структури імпорتنих і експортних поставок. Наявні внутрішні резерви для зміцнення конкурентоспроможності української сільгосппродукції засновані на особливостях функціонування галузі на внутрішньому і зовнішньому ринках, специфіці зміцнення продовольчої безпеки держави в умовах воєнного часу і можливості ефективного формування експортного потенціалу. Дослідження показало, що основні резерви зовнішньоторговельної конкурентоспроможності сільгосппродукції зосереджені як у виробничому секторі, так і у сфері зовнішньоторговельної діяльності окремих регіонів України.

3. Міністерство аграрної політики України відстежує сегмент розвитку сільського господарства в контексті аналізу інфраструктури сільськогосподарського ринку, але ця інформація доступна на вертикальному рівні між департаментами і частково доступна вченим, але виробник її не отримує. Європейський досвід ефективного використання зовнішньоторговельної інфраструктури дуже корисний для агропромислового комплексу України. Це пов'язано з тим, що існує проблема з моніторингом ринкових процесів, системою консультаційної підтримки, і експертні органи фактично не виконують встановлених законом функцій, а існує тільки формально. Проблема полягає в низькій ефективності моніторингу сегментів інформації зовнішнього і внутрішнього сільськогосподарських ринків, і навіть доступності інформації, яка недоступна для всіх структур через системний характер проблеми систематичного поширення. Це обмежує можливості, доступні для підвищення ефективної діяльності та міжнародної конкурентоспроможності вітчизняних аграріїв.

РОЗДІЛ 3 ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ВІТЧИЗНЯНОГО ЕКСПОРТУ АГРАРНОЇ ПРОДУКЦІЇ

3.1. Перспективи розвитку українського експорту продукції АПК в умовах ВЗВТ

Європейська інтеграція українського АПК вимагає, перш за все, наближення національної сільськогосподарської політики до вимог спільної сільськогосподарської політики ЄС, яка є єдиною політикою для всіх держав співтовариства і міститься у відповідних директивах, постановах та інших рішеннях керівних органів ЄС. Велика частина основної діяльності України з цих питань спрямована на поступове зближення українського законодавства в галузі сільського господарства та розвитку сільських районів.

Український сільськогосподарський сектор сьогодні має значні невикористані можливості для подальшого розвитку за рахунок розширення експорту української сільськогосподарської продукції на ринки ЄС. ЄС налічує понад 500 мільйонів споживачів сільськогосподарської продукції, об'єднує 28 держав, загальна площа території – понад 4,3 мільйона квадратних кілометрів, загальний ВВП перевищує 13 трильйонів євро, що становить майже чверть світового обсягу. Формування партнерства України з ЄС та її спроби стати повноправним членом у майбутньому вимагають, перш за все, створення інституційного середовища, що відповідає стандартам і принципам цієї спільноти. Крім того, існує умова, за якої держава може розраховувати на таке повноправне членство, якщо вона визнає і дотримується встановлених стандартів і принципів.

Спільна аграрна політика ЄС (САП ЄС) прагне здійснювати діяльність, узгоджену з відповідними стандартами, у всіх державах-членах. Зокрема, ми говоримо про регулювання підтримки базового доходу для фермерів, але це не має нічого спільного з кількістю продукції, яку вони виробляють. У цьому випадку критерієм є землекористування, управління водними ресурсами, охорона навколишнього середовища, збереження біорізноманіття і т.д. Для цього фермери подають свої заявки, за умови, що вони є активними

фермерами відповідно до європейських правил. Основним напрямком цієї політики є також підтримка функціонування спільної ринкової системи для сільського господарства та продовольства, розвитку сільських районів, моніторингу та управління фінансуванням спільної сільськогосподарської політики. Важливим стабілізуючим фактором тут є політика бюджетної підтримки розвитку сільського господарства та сільських територій, визначена протягом 7 років.

Підписання угод про асоціацію між Україною та ЄС та створення спільних підприємств з європейськими у рамках цієї Угоди є важливими факторами розвитку вітчизняної сільськогосподарської сфери. Це створює значні перспективи для поступового розширення пристуності України на ринках ЄС вітчизняними підприємствами, підвищення безпеки, якості та екологічних характеристик вітчизняної сільськогосподарської продукції, а також поліпшення стану продовольчої безпеки. Тому для України є важливим завданням розробити методи і механізми державної політики для підвищення ефективності використання наявного сільськогосподарського потенціалу економіки і, зокрема, для врахування ризиків, які можуть виникнути в результаті процесу лібералізації зовнішньоторговельних відносин з ЄС.

Відповідно до угоди основними інструментами торговельних обмежень на агропродовольчі товари є тарифні квоти, які гарантують безмитний доступ товарів на ринки ЄС. Варто відзначити, що всі угоди про вільну торгівлю, створені між ЄС та іншими державами і групами держав, містять положення, що стосуються сільського господарства. Регулювання торгівлі всередині ЄС найбільш вразливою сільськогосподарською продукцією щодо захисту від зростаючого імпорту з боку національних виробників є пріоритетом у функціонуванні зони вільної торгівлі [42, с. 32], зокрема: 1) виключити їх з пропозиції про митні збори; 2) відкласти зобов'язання щодо зниження тарифів до кінця перехідного періоду; 3) визначення розподілу тарифів; 4) прийняти спеціальні захисні заходи.

Аналіз взаємозв'язків держав і регіонів у сфері зовнішньоторговельної діяльності [67] дозволяє зробити висновок про те, що існує безліч протиріч, які можуть бути вирішені шляхом використання стратегічних підходів, що визначають доцільність реалізації регіональних стратегій щодо зміцнення конкурентоспроможності агропромислових комплексів в регіоні в контексті поглиблення європейської інтеграції. На наш погляд, розвиток зовнішньоторговельних зв'язків для регіонів України сьогодні являє собою системне просторове об'єднання окремих господарюючих суб'єктів, якщо регіон міждержавного поділу праці розглядати як єдину інтегровану систему, то можлива передача функцій управління зовнішньоторговельною діяльністю в регіоні, і управління здійснюється на основі довгострокових концепцій, стратегій і програм, які вимагають симбіозу практики і науки в регіоні. Оскільки регіон являє собою складну систему зі складними зв'язками, а підприємства агробізнесу – імовірнісні відкриті системи, комплексний розвиток зовнішньої торгівлі підприємств агробізнесу на регіональному рівні має включати в себе кілька конкретних напрямків.

Слід зазначити, що формування конкурентоспроможного агропромислового комплексу є важливим пріоритетом соціально-економічного розвитку села в контексті європейської інтеграції. Посилення конкурентоспроможності вітчизняних сільськогосподарських підприємств сьогодні є стратегічним завданням для сталого розвитку всього аграрного сектору. Як свідчать результати кластерного аналізу, проведеного в попередньому розділі, важливо впорядкувати процес організації сільського господарства та формування нових інститутів територіальної організації з урахуванням всього комплексу проблемних питань на рівні сільськогосподарських кластерів, які повинні стати основою місцевого самоврядування. Це включає в себе нові методи і механізми управління кластерами підприємництва в агропромислових комплексах, які системно вирішують проблеми сталого розвитку сільських районів і виробництва.

Український АПК за останні десятиріччя зазнав кардинальних змін.

Новітні технології й трансформація нормативного поля в контексті євроінтеграції перетворили агропродовольчий сектор на сектор потужного виробництва продовольства, а Україну – на центр агропродовольчої безпеки світу. Сильні й слабкі сторони АПК України представлені в табл. 3.1.

Таблиця 3.1

Сильні та слабкі сторони АПК України в умовах ВЗВТ Україна-ЄС

Сильні сторони	Слабкі сторони
1. Сприятливі кліматичні умови (значна частина аграрних територій розташована в кліматичних зонах, які полегшують ведення сільського господарства з мінімальним ризиком втрат від різних природних факторів) 2. Вигідне географічне положення в самому серці Європи, на стику великих логістичних центрів 3. Знання аграрної культури (фермери активно вивчають досвід своїх колег з усього світу) 4. Грунт (український грунт-чорнозем з найвищим вмістом гумусу в світі) 5. Найвищий рівень маржі серед усіх країн світу (30-150%) 6. Дешева вартість оренди землі в Україні (41 євро / га, наприклад, у Франції - 202, в Чехії-96, в Литві-81) 7. Дешева робоча сила (середня офіційна зарплата в агропромисловому комплексі України набагато нижча, ніж у Польщі, Угорщині та Словаччині) 8. Розвинуте ділове співтовариство, галузеві асоціації (Рада інвесторів України, Рада з експорту, міністерства і т.д.) представлені в уряді через лобістів з різних міжвідомчих груп і комітетів 9. Ландшафт ідеально підходить для великомасштабного комерційного сільського господарства. 10. Активне використання всіма учасниками (малими, великими, середніми) передових глобальних інновацій у виробництві 11. Відсутність істотного регулювання 12. Висока частка експорту в економіці 13. Лідируючі позиції України на Європейському ринку (сьогодні Україна є одним зі світових лідерів за обсягами поставок сільськогосподарської продукції в ЄС)	1. Низький ступінь переробки (частка сільськогосподарської продукції з високою доданою вартістю в загальному обсязі сільськогосподарського виробництва становить незначну частку, близько 5-7%); 2. Відсутність вільного ринку землі (як один з найважливіших факторів залучення інвестицій) 3. Низька продуктивність (4 тисячі доларів в сільському господарстві на одного роботодавця, наприклад, 79 тисяч доларів у Нідерландах, 54 тисячі доларів у Німеччині та Франції та 8 тисяч доларів у Польщі) 4. Низький рівень продуктивності (у всіх бізнес-ланцюжках) 5. Відсутність джерел фінансування сільського господарства (дорогі кредити), відсутність фінансування сільського господарства 6. Слабка самоорганізація ринку (малі та середні підприємства не відіграють суттєвої ролі для політичного лобювання своїх інтересів у професійних організаціях) 7. Переважання на ринку окремих сильних гравців (створення передумов для виникнення монополій в окремих галузях агропромислового комплексу) 8. Відсутність довгострокової стратегії розвитку сільського господарства (в рамках загальної економічної стратегії країни) 9. Непрозорий механізм державної підтримки промисловості 10. Відсутність ефективного регулювання та правового регулювання 11. У багатьох господарствах зберігається "колгоспна культура": застарілі технології, низький рівень фінансової грамотності, відсутність процесів модернізації МТБ 12. Зниження якості чорнозему (близько 20% чорнозему в Україні погіршилося за 30 років через погані ідеї ведення сільського господарства і неконтрольованого внесення добрив, що призвело до значних збитків - до 10-15 млрд грн) 13. Відсутність місцевих талантів 14. Більшість неефективних державних підприємств (до складу Міністерства аграрної політики входять 334 підприємства). 15. Основні націнки до цін на зерно відбуватимуться за межами України 16. Відсутність професійного науково-дослідного центру АПК

Джерело: розроблено автором

Можливості й загрози, які виникли перед українським АПК в контексті функціонування ЗВТ Євросоюзу, представлені в табл. 3.2.

Таблиця 3.2

Можливості й загрози для АПК України в контексті ВЗВТ Україна-ЄС

Можливості	Загрози
1. Можливості виходу з новими продуктами (наприклад, льоном, коноплею, лляною тканиною, халяльним м'ясом, козячим сиром, органічною куркою, органічним медом тощо) на нові європейські ринки 2. Скасування мораторію на продаж землі (залучить протягом 10 років інвестицій на суму до 50 мільярдів доларів) 3. Залучення інвестицій в галузь 4. Оцифровка агропромислового комплексу (АГТЕХ) 5. Створення спеціалізованих науково-дослідних і дослідно-конструкторських центрів в Україні (нові технології, нові системи моніторингу, нові добрива) 6. Підвищення продуктивності 7. Створення Чорноморського центру обміну сільськогосподарською продукцією 8. Підтримка з боку міжнародних фінансових інститутів і держав 9. Перетворення України на органічний центр Європи 10. Створення Європейського сільськогосподарського виробничо-логістичного центру в Україні 11. Зростання експорту в країну і, отже, валютних надходжень 12. Можливість форматування галузі (вибір унікального" українського " шляху розвитку) 13. Формування моделі "20-40-40" (20% - великі сільгосппідприємства, 40% - середні, 40% - Малі)	1. Повномасштабні військові дії, економічна криза в Україні 2. Прорахунок при відкритті ринку землі (відсутність обмежень по категорії покупців, формування ціни, механізми захисту від спекулятивного перепродажу землі) 3. Міграція людських ресурсів 4. Погіршення якості землі 5. Прорахунок в галузевому регулюванні 6. Передбачається, що альтернативне виробництво призведе до падіння цін на землю в результаті його розвитку) 7. Деградація сектору 8. Подальше зниження екологічних характеристик 9. Рейди, " сірий" ринок зерна ", схеми шахрайства, тиск з боку правоохоронних органів, контрафактні товари 10. Втрати частини потенціалу врожайності через деградацію ґрунту, яка є результатом інтенсивного виробництва

Джерело: розроблено автором

Слід зазначити, що угода щодо ЗВТ дозволяє вітчизняним підприємствам, що займаються виробництвом, продажем і переробкою продукції тваринництва, розвивати свою діяльність на ринку країн ЄС. Україна може щорічно поставляти на ринок ЄС: яловичину (5 тис. тонн, збільшившись за 20 років на 5%), свинину (5 тис. тонн, збільшившись за 5 років на 5 тис. тонн), м'ясо птиці (12 тис. тонн, збільшившись за 20 років на 5 тис. тонн), м'ясо птиці (збільшившись за 5 років на 5 тис. тонн), 1,5 тис. тонн яєць, 8 тис. тонн молока, згущеного молока, вершків, йогуртів, 1,5 тис. тонн

сухого молока (збільшення за 5 років до 5 тис. тонн), на 3000 тонн збільшилося вершкове масло за 5 років), на 250 тис. тонн перероблених олійних продуктів, на 5 тис. тонн меду (на 5 6000 тонн збільшилося більш ніж за 5 років). При цьому квот на сир немає, що дозволяє необмежений експорт такої продукції з України до ЄС.

Таким чином, захист інтересів українських виробників у дипломатичних відносинах з європейськими країнами є одним з найважливіших стратегічних завдань для України. Державні органи повинні підготувати пропозиції щодо захисту національної сільськогосподарської ринкової системи, відновлення виробництва сільгосппродукції на умовах договорів в системі Україна-ЄС. Серйозність проблеми залучення інвестицій в об'єкти інфраструктури сільськогосподарського виробництва та їх раціональне використання ставить питання про зміцнення інвестиційної привабливості інфраструктури сільськогосподарського виробництва. Обираючи зовнішньоторговельну політику в агропромисловому комплексі, Україна має чітко визначити, як її захистити в контексті національних інтересів та кризових викликів сучасності.

3.2. Механізми та інструменти посилення конкурентоспроможності вітчизняних підприємств АПК на ринках зарубіжних країн

Питання посилення конкурентоспроможності українського агропромислового комплексу на європейському продовольчому ринку актуальне з урахуванням приєднання України до зони вільної торгівлі з ЄС, що призвело до перетворення внутрішнього ринку на спільний європейський ринок продовольства та сільськогосподарської продукції, що потенційно може викликати появу дисбалансів в агропромисловому комплексі та розвитку сільських районів, а також становить загрозу для продовольчої безпеки держави.

Про низьку конкурентоспроможність вітчизняної сільськогосподарської продукції на європейському продовольчому ринку

свідчить низька продуктивність цієї галузі порівняно з іншими країнами. Суттєво, що зміцненню конкурентоспроможності перешкоджають такі фактори: низький рівень розвитку внутрішніх фінансово-кредитних систем; нерозвиненість інфраструктури агропромислового комплексу; недостатня гармонізація українських стандартів якості з міжнародними стандартами; недофінансування державних цільових показників науково-прикладного розвитку. При збереженні нинішньої низької конкурентоспроможності вітчизняної сільськогосподарської продукції на європейському ринку зростає ризик посилення таких негативних тенденцій: 1) виробники сільськогосподарської продукції не відстежують доходи, що призводить до погіршення соціально-економічної ситуації в сільській місцевості. 2) надалі негативне сальдо зовнішньої торгівлі України з країнами ЄС в цілому, зокрема сільськогосподарською продукцією, буде збільшуватися. 3) частка імпоротної продукції в загальному обсязі споживання продуктів харчування в Україні збільшиться. Вирішення цього питання буде здійснено таким чином, що, враховуючи приєднання України до зони вільної торгівлі з ЄС, це призвело б до перетворення внутрішнього ринку в Європейський продовольчий і сільськогосподарський ринок.

Актуальність і важливість зміцнення конкурентоспроможності українського агропромислового комплексу на ринку Європейського співтовариства пояснюється, серед іншого, наступними факторами:

1) Зростання цін на сільськогосподарську продукцію через загострення глобальної продовольчої кризи і збільшення виробництва і використання біопалива призводить до збільшення потенційного попиту на вітчизняну продукцію;

2) в європейських країнах зростає попит на органічні продукти (вирощені без використання синтетичних хімікатів, гормонів росту, генетично модифікованих організмів (ГМО), оброблені без використання консервантів, барвників і стабілізаторів), а ціна на такі продукти на 20-50% вище, і тільки 3,5% від загального обсягу сільськогосподарське виробництво

використовується на площах країн ЄС. Враховуючи, що вся сільськогосподарська продукція, вироблена в Україні, є органічною, вітчизняні агробізнеси є потенційними експортерами цієї продукції на ринки країн ЄС;

3) тільки 20% сільськогосподарської продукції, виробленої в Україні, споживається всередині держави, а решта 80% можуть бути експортовані;

4) експорт сільськогосподарської продукції становить 21% від загального обсягу експорту України до ЄС, а країни ЄС є найбільшим імпортером сільськогосподарської продукції у світі (обсяг імпорту цієї продукції з країн ЄС перевищує обсяг імпорту зі США);

5) низька мобільність і "старіння" сільського населення (більшість працюючих сільських жителів зайняті в сільськогосподарському виробничому секторі, їм важко адаптуватися до потреб сучасного ринку, в той час як значна частина людей працездатного віку знаходиться в стані нелегальної імміграції в країни ЄС).

Реалізація заходів щодо зміцнення конкурентної переваги вітчизняних агропромислових підприємств на зовнішніх ринках дозволить домогтися істотного поліпшення ситуації на ринку праці, розвитку населених пунктів, підвищення добробуту і рівня життя місцевих жителів. Ці та інші питання розвитку сільського господарства тісно пов'язані з питанням державної підтримки сільського господарства, і, як показали наші дослідження, основні завдання зміцнення конкурентоспроможності місцевого агропромислового комплексу в його нинішньому вигляді в контексті регіональної кластеризації, короткострокові і несередньострокові, можна класифікувати наступним чином.

Перш за все, відповідно до регіональної економічної теорії, необхідно будувати теоретичні моделі та оцінювати економічний і природно-ресурсний потенціал агропромислових комплексів регіональних кластерів з урахуванням природно-кліматичних ресурсів та економічно активного населення. Такі дослідження проводяться у тісній співпраці з державними

органами на регіональному рівні, регіональними організаціями співробітництва (регіональними асоціаціями споживачів), на рівні Міністерства аграрної політики за участю фахівців галузевих вищих навчальних закладів.

Друге. Рекомендується розробити державну політику та стратегії розвитку для кожної обраної групи сільськогосподарських кластерів. Депресивні області вимагають матеріальної та матеріальної підтримки з боку нормалізованого стану. Для самодостатнього кластера бажано заохочувати приватне підприємництво, особливо розвиток різних форм сільського господарства.

Державна політика щодо експортно-орієнтованих кластерів спрямована на координацію розвитку, впровадження механізмів розподілу факторних доходів, зокрема введення орендних відносин, стимулювання експорту і т.д. він повинен триматися. Системне програмування має стати важливим інструментом управління державними кластерами щодо підприємців та інвесторів з різними формами власності. Програма повинна бути постійно обов'язковою для державного сектора економіки або служити керівництвом для розвитку малого бізнесу.

По-третє, масштаби ринку рослинництва мають поступитися місцем тваринництву з точки зору темпів розвитку. У зерновому секторі важливим завданням уряду буде просування різних видів зернових, особливо кукурудзи, які є основою ефективного розвитку свинарства та птахівництва. Перевага може бути віддана приватним фермам, заснованим на сільськогосподарських моделях США, які можуть підтримувати високу ефективність виробництва. Територіальні кластери з виробництва зерен кукурудзи повинні створюватися з урахуванням наукової організації насінництва. Дослідження та впровадження американських ферм демонструють високу економічну ефективність всієї системи галузі виробництва кукурудзи.

По-четверте. Для посилення інституційної підтримки конкурентоспроможності вітчизняних сільгосппідприємств необхідно створити орган державного регулювання цінового механізму, зокрема, забезпечити дотримання декомунізації коефіцієнта розподілу доходів між підприємцями, ресурсозабезпечуючими та державними (місцевими) бюджетами. Платниками податків до бюджету відповідно до Закону є: 1) власники сільськогосподарських ресурсів, які отримують дохід від оренди; 2) фермери, які отримують дохід від приватних і домашніх господарств; 3) працівники, які отримують заробітну плату; 4) підприємці, прибуток яких нормалізовано за результатами сільськогосподарської діяльності. Це дозволяє розподілити економічну декомунізацію за використання сільськогосподарських ресурсів та забезпечити соціально-економічний розвиток регіону між ефективними власниками, підприємцями та сільськими жителями.

По-п'яте, нова модель управління регіональною економікою сільськогосподарських кластерів повинна бути заснована на європейській моделі: контроль здійснюється широким інститутом повноважень (об'єднуючою організацією), зокрема, для координації комерційних інтересів сільськогосподарських, транспортних, переробних підприємств і торгівлі. Централізоване управління сільськогосподарським сектором як об'єктом державного регулювання має бути перетворено сільськогосподарськими кластерами в регіональну автономію. Метою контролю є дотримання узгоджених домовленостей в економічній сфері кластера. Ефективність контролю підтримується економічними причинами і визначається високими штрафами за порушення контрактів і контрактів.

Таким чином, для державного і корпоративного секторів агропромислового комплексу державне регулювання економіки прискорить економічне зростання України і надасть прямий і непрямий вплив. Державне регулювання приватного сектору регіональних аграрних кластерів матиме непрямий вплив, але сприятиме зміцненню конкурентоспроможності та

підвищенню ефективності системи агропромислового комплексу в цілому. В рамках ринкових методів управління регіональне керівництво сформує значну кількість конкурентоспроможних і високоефективних комерційних тваринницьких і сільськогосподарських ферм. Державне регулювання економіки сільського господарства за допомогою управління кластерами – це спосіб досягнення нових результатів за рахунок стимулювання інвестиційних та інноваційних процесів.

Висновки до розділу

1. Захист інтересів вітчизняних сільгоспвиробників у відносинах з європейськими країнами є одним з основних стратегічних пріоритетів України. У контексті функціонування аграрного сектору державні органи мають вживати заходів щодо захисту українського внутрішнього ринку, відновлення виробництва сільськогосподарської продукції. Питання залучення інвестицій у сферу інфраструктури сільськогосподарського виробництва та важливість її раціонального використання роблять питання підвищення інвестиційної привабливості сільськогосподарського виробництва більш актуальним. У процесі формування зовнішньоторговельної політики в аграрній сфері Україна повинна визначити пріоритетні національні інтереси і намітити шляхи їх захисту в контексті поглиблення євроінтеграції. Це питання особливо важливе в контексті повномасштабного збройного нападу на Україну. Переглянути чинне законодавство з метою підвищення конкурентоспроможності агропромислового комплексу в контексті європейської інтеграції, створення ефективних правових полів, кластерного підходу до інтенсивного розвитку агропромислового комплексу, стратегічного планування та підвищення ефективності державного регулювання розвитку агропромислового комплексу. організаційна структура державного регулюючого органу агропромислового комплексу формують потенційні можливості передачі функції (або її частини) регулювання агропромислового комплексу від

державних органів некомерційним неурядовим організаціям. Сьогодні важливо сприяти розвитку мережі консультаційних послуг, посилювати контроль за цільовим використанням коштів, що виділяються з Державного бюджету України на виплату субсидій сільгосптоваровиробникам усіх форм власності.

2. Сьогодні нам необхідний принципово новий підхід до організації фінансової підтримки агропромислового комплексу, вдосконалення аналітичної сфери державної підтримки ефективними заходами на рівні агропідприємств, створення нових фінансово-кредитних структур. Бажано, щоб інститути державної підтримки були гнучкими і забезпечували ефективне цільове функціонування всього агропромислового комплексу. Державна підтримка сільськогосподарських виробників є важливою умовою зміцнення національної продовольчої безпеки та сталого розвитку сільськогосподарського сектора економіки. Національна сільськогосподарська політика повинна бути спрямована на всебічний розвиток сталого і конкурентоспроможного сільськогосподарського виробництва, поліпшення якості життя і розвиток соціальної інфраструктури в сільських районах. У найближчому майбутньому бажано проводити політику повномасштабної участі в економічних процесах як прямого суб'єкта економічних і соціальних відносин. Це сприятиме зміцненню рівня підтримки ринкової системи та розвитку сільськогосподарської інфраструктури. Рекомендується визначати частку витрат на розвиток сільського господарства у видатковій частині бюджету та відповідно законодавчо регулювати розподіл бюджетної підтримки.

ВИСНОВКИ

1. Аналіз впливу зовнішнього середовища на рівень конкурентоспроможності агропромислового комплексу повинен проводитися на основі різних методологічних підходів, зокрема, економічного, соціального, глобалізації, бюджетування, маркетингу, балансу і реалізації навколишнього середовища. Тому рівень конкурентоспроможності агропромислового комплексу України рекомендується аналізувати на декількох етапах пріоритетного розвитку, так як це дозволить підвищити рівень конкурентоспроможності та ефективності розвитку сільського господарства в умовах зони вільної торгівлі між Україною та ЄС. Основним етапом даного аналізу є, з одного боку, основні умови структурного формування розвитку сільського господарства, що характеризують особливості виробництва і споживання сільськогосподарської продукції в порівнянні з іншими галузями, а з іншого - конкретні деталі ситуації розвитку вітчизняного сільського господарства та агропродовольчих ринків. Під впливом основних умов розвитку агропродовольчого комплексу, що залежать від попиту і пропозиції, формуються особливості структури, які є основними складовими ринкового механізму.

2. У контексті поглиблення євроінтеграції на динаміку функціонування української сільгосппродукції, її масштаб і рівень ефективності впливає рівень розвитку зовнішньоторговельної інфраструктури. У зв'язку з цим для ефективного розвитку вітчизняної сільськогосподарської інфраструктури слід вивчити європейський досвід. На макрорівні сільськогосподарські підприємства та суб'єкти сільського господарства повинні зміцнювати обміни з вітчизняними та зарубіжними установами в областях, які підтримують їх діяльність на внутрішньому і зовнішньому ринках. Пріоритет у цих процесах належить взаємодії з відповідними галузевими підрозділами та установами Європейського Союзу.

3. Європейський ринок агропродовольчої продукції має свої стандарти, і для ефективного виходу на цей ринок українські підприємства повинні

відповідати технічним умовам і рівню безпеки продукції, що не тільки покращує якість і безпеку вітчизняних агропродовольчих товарів, а й дозволяє нам успішно працювати на українському та закордонному ринку. Процедури фінансової допомоги регулюються в рамках Спільної сільськогосподарської політики ЄС, а регулювання цін сільськогосподарських виробників здійснюється з урахуванням інтересів різних груп в сільськогосподарському секторі, і діють спеціальні установи, які будуть надавати необхідну підтримку сільськогосподарському сектору. У деяких європейських країнах широко поширений процес регіоналізації сільськогосподарської політики, що є саме відповідним напрямком для розробки ефективних методів розвитку сільського господарства. У країнах ЄС поширена система, відповідно до якої вживаються заходи з підтримки сільського господарства. Зокрема, варто підкреслити питання про субсидування конкретних заходів, рівень якості сільськогосподарської продукції та високі вимоги до екологічних міркувань. Одночасно розробляються необхідні механізми стимулювання, впроваджується податкова система, спрямована на розширення та оновлення агропромислового комплексу, регулюються ціни на сільськогосподарську продукцію. В ЄС субсидії також є елементом протекціоністської політики, тобто створення ефективної системи захисту національних виробників.

4. У процесі вдосконалення зовнішньоторговельної стратегії розвитку аграрного сектору економіки України та інтеграції сільського господарства до Європейського Економічного Простору бажано враховувати регіональну специфіку сільськогосподарських потреб у європейському просторі, географічне положення європейських ринків сільськогосподарської продукції щодо України, традиції зовнішньоторговельних зв'язків, рівень міжнародного співробітництва в контексті реалізації сільськогосподарської продукції. Основними проблемами, що перешкоджають експорту українських експортерів на європейський агропродовольчий ринок, є слаборозвинена інфраструктура та інституційна підтримка, посилення конкуренції на

європейському ринку і відносно низькі стандарти якості вітчизняної сільськогосподарської продукції.

5. Конкурентоспроможність українських сільгосппідприємств на європейському ринку досягається в основному за рахунок застосування цінових механізмів, оскільки внутрішні експортні ціни на основні види сільськогосподарської продукції значно нижчі за європейські. Експортні ціни України на багато видів української аграрної продукції максимально наближені до світових рівнів цін. До основних факторів, що негативно впливають на експортні ціни вітчизняної сільськогосподарської продукції, відносяться недотримання міжнародних стандартів якості, непрозорість діяльності комерційних структур, що займаються експортом, формування оптового потоку сільськогосподарської продукції, закупівля її у сільськогосподарських виробників за заниженими цінами і, таким чином, забезпечення резервів для зниження експортних цін.

6. Сьогодні основні елементи зовнішньоторговельної інфраструктури агропромислового комплексу не повною мірою відповідають завданням, визначеним щодо сільгосптоваровиробників. Проблема залишається в інформаційному сегменті, інформація доступна не всім структурам через нездатність ефективно контролювати зовнішні і внутрішні сільськогосподарські ринки або навіть через систематичні проблеми з її поширенням. Це обмежує можливість підвищення конкурентоспроможності. Міністерство аграрної політики України відстежує певні аспекти розвитку сільського господарства, але ця інформація частково доступна науковцям на галузевому рівні, але виробники її не отримують. В результаті виникають проблеми з консультаціями та моніторингом, і професійні асоціації просто не в повній мірі виконують свої офіційно існуючі статутні обов'язки. У цьому контексті європейський досвід ефективного використання зовнішньоторговельної сільськогосподарської інфраструктури дуже корисний для аграрного сектору України.

7. В умовах ЗВТ стратегічною метою розвитку конкурентоспроможного агропромислового комплексу є забезпечення сталого та ефективного сільськогосподарського виробництва для задоволення потреб внутрішньої та європейської сільськогосподарської системи. Оперативними цілями розвитку агропромислових комплексів мають бути забезпечення продовольчої безпеки держави, підвищення рівня ефективності сільськогосподарського виробництва, забезпечення конкурентоспроможності агропродовольчих товарів на внутрішніх та європейських ринках, оновлення техніки та технології сільськогосподарського виробництва, створення цивілізованих інституційних структур, якісні умови життя в сільській місцевості.

8. Державна підтримка аграрного комплексу повинна включати широке використання інструментів державного регулювання для досягнення позитивних змін таких показників, як темпи зростання експорту та сукупного виробництва, сукупна додана вартість, темпи зростання інвестицій в агропромисловий комплекс, промисловий прибуток, середня заробітна плата та обсяг валютних операцій з сільськогосподарською продукцією. У свою чергу, підвищення ефективності розвитку залежить від факторів, викликаних монополізацією великих сільськогосподарських підприємств, забрудненням навколишнього середовища, стихійними лихами, інфляцією, а також військовими діями в Україні, підтриманням стабільності – за рахунок використання макроекономічних важелів для повернення економіки агропромислових комплексів до сталого розвитку, паритету цін на сільськогосподарську продукцію та сільськогосподарську продукцію, доступу до кредитів, розвитку сільських районів, високої продовольчої безпеки, розумної частки реального середнього валового доходу агропромислових комплексів, самодостатності державного механізму регулювання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Агропромисловий комплекс в системі зовнішньоекономічної діяльності України / П.Т. Саблук, А.А. Фесина, В.І. Власов, М.С. Вітков, Р.П. Саблук; Національний науковий центр "Ін-т аграр. економіки", УААН. – К.: ННЦ "ІАЕ", 2021. – 242 с.
2. Агропромисловий комплекс у 2006-2023 рр. [Електронний ресурс]. – Спосіб доступу: <http://www.minagro.gov.ua>.
3. Аналітична доповідь до щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України» у 2023 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.niss.gov.ua.
4. Андерсон В.М. Геоменеджмент і геомаркетинг як інструменти запровадження регіонального розвитку в умовах ринкових перетворень в Україні / В. М. Андерсон // Україна в сучасному світі. Конференція випускників програм наукового стажування у США. – К.: Стилос, 2014. – С. 336-348.
5. Андрійчук В.Г. Внутрішня будова ринку сільськогосподарської продукції: теоретико-методологічний аспект / В.Г. Андрійчук // Економіка АПК. – 2004. - № 3. – С. 29-35.
6. Антонюк Г. Я. Механізм забезпечення конкурентоспроможності підприємств молокопереробної галузі в умовах євроінтеграції: автореф. дис... канд. екон. наук [Електронний ресурс] / Г.Я. Антонюк; Львів. нац. аграр. ун-т. – Л., 2009. – 20 с.
7. Апопій В.В. Споживча кооперація України / Кн. 1: Ринкова орієнтація споживчої кооперації України / В.В. Апопій, С.Г. Бабенко, Я.А. Гончарук. – Львів: Коопосвіта. – 1999. – 366 с.
8. Апопій В. В. Внутрішня торгівля та АПК України: ефективність взаємодії: монографія / В. В. Апопій. – Л.: Видавництво Львівської комерційної академії, 2007. – 368 с.
9. Апопій В. В. Комерційна діяльність на ринку товарів та послуг: Підруч. для студ. вищ. навч. закл. / В. В. Апопій, С. Г. Бабенко, Я. А.

Гончарук, Я. М. Антонюк, П. Ю. Балабан. – Л. : Видавництво ЛКА, 2001. – 449 с.

10. Артющин В. І. Підприємництво у сільській місцевості у контексті подолання бідності / В. І. Артющин, М.І. Пугачов. – К.: Аналітично-дорадчий центр Блакитної стрічки, 2019. – 23 с.

11. Башнянин Г.І. Політична економія. Навчальний посібник / Г.І. Башнянин, П.Ю. Лазур, В.С. Медведєв. – К.: Вид-во Ніка-Центр Ельга, 2000. – 527 с.

12. Башнянин Г. І. Державне регулювання зовнішньоторговельної діяльності в перехідній економіці України (проблеми ефективності) / Г. І. Башнянин, І. Р. Боднар, Я. С. Лапчук, О. М. Свінцов. – Львів: видавництво Львівської комерційної академії, 2014. – 103 с.

13. Березін О. В. Продовольчий ринок України. Теоретико-методологічні засади формування і розвитку: монографія / О. В. Березін / Полтавський ун-т споживчої кооперації України. — К. : Центр учбової літератури, 2012. – 184с.

14. Берлач Н. Зарубіжний досвід державної підтримки органічного сільського господарства / Н. Берлач // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси право. – 2022. – №4. – С. 27-30.

15. Білик Ю. Д. Становлення і розвиток сучасного продовольчого ринку в Україні / Ю. Д. Білик // Формування та розвиток аграрного ринку: зб. наук. праць. – К.: ННЦ «Інститут аграрної економіки», 2020. – С. 177-189.

16. Білорус О. Г. Глобальна продовольча безпека: монографія / О. Г. Білорус, М.В. Зубець, П.Т. Саблук, В. І. Власов / Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України; ННЦ "Інститут аграрної економіки" УААН. – К. : ННЦ "ІАЕ", 2010. – 486с.

17. Бородіна О.М. Державна підтримка агросфери: еволюція, проблеми: монографія / О.М. Бородіна, М.Г. Бетлій, Н.М. Головченко, С.В. Киризиук, О.В. Михайленко; ДУ "Інститут економіки та прогнозування НАН України. – К., 2023. – 264 с.

18. Варченко О.М. Світовий та вітчизняний досвід регулювання ринку цукру: монографія / О.М. Варченко. – Біла Церква, 2020. – 335 с.
19. Внутрішній агропродовольчий ринок України в умовах СОТ: монографія / Т.О. Осташко, Л.Ю. Волощенко, Г.В. Ленінова; Інститут економіки та прогнозування НАН України. – К., 2016. – 208 с.
20. Вступ України до СОТ: оцінка позитивних і негативних наслідків для харчової промисловості України / Л.В. Страшинська // Наук. праці Нац. ун-ту харч. технологій. – 2010. – № 18. – С. 108-110.
21. Господарюючи на українських чорноземах, споживаємо польські яблука й іспанські груші/ Офіційне повідомлення Колегії Рахункової палати від 13.07.2020 р. [Електронний ресурс]. – Спосіб доступу: <http://www.as-rada.gov.ua/control/main/uk/publish/article/16729604>.
22. Гуменюк О.О. Оцінка ефективності функціонування інфраструктури ринку продукції АПК / О.О. Гуменюк // Інноваційна економіка АПК. – 2023. – №3 (5). – С. 23-28.
23. Даниленко А. С. Розвиток підприємництва в АПК України: Теоретико-прикладні аспекти / А. С. Даниленко. — Л. : ІРД НАН України, 1997. — 222с.
24. Данилишин Б.М. Збільшення обсягів зовнішньої торгівлі України після вступу в СОТ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://news.finance.ua/ua/~1/0/all/2008/02/16/118716>.
25. Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 року [Електронний ресурс]. – Спосіб доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=1&nreg=1158-2007-%EF>.
26. Десять загальних непорозумінь системи СОТ [Електронний ресурс]. – Спосіб доступу: <http://wto.in.ua/index.php?lang=ua&&page=1&get=15&id=50>.
27. Діброва А. Д. Державне регулювання сільськогосподарського виробництва: теорія, методологія, практика: монографія / А.Д. Діброва. — К.: Формат, 2022. – 488 с.

28. Думич І.І. Важливість аграрного сектора для внутрішнього ринку агропродовольчої продукції / І. І. Думич // Вісник Львівської комерційної академії. – Серія економічна, випуск 31. – Львів: Видавництво Львівської комерційної академії, 2010. - С. 156-160.

29. Єріна А.М., Пальян З.О. Теорія статистики: практикум / А. М. Єріна, З. О., Пальян. – К.: - Товариство "Знання", КОО, 1997. – 197 с.

30. Закон України “Про державну підтримку сільського господарства” від 24 червня 2004 р. № 1877 [Електронний ресурс]. – Спосіб доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.

31. Закон України «Про оптові ринки сільськогосподарської продукції» від 25.06.2009 р. № 1561-VI [Електронний ресурс]. – Спосіб доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua>.

32. Закон України "Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року" [Електронний ресурс]. – Спосіб доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua>.

33. Закон України «Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві” від 17 жовтня 1990 р. № 400 [Електронний ресурс]. – Спосіб доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.

34. Засади посилення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств Європейського Союзу [Електронний ресурс]. – Спосіб доступу: http://conftiapv.at.ua/publ/konf_20_23_zhovtnja_2011_r.

35. Звіт про проведення Шостого засідання в рамках Діалогу Україна – ЄС з аграрних питань і сільських територій (17 – 18 листопада 2009 року, м. Брюссель) [Електронний ресурс]. – Спосіб доступу: <http://www.minagro.kyiv.ua/page/?10598>.

36. Звіт про результати аналізу використання коштів Державного бюджету України, виділених на державну підтримку АПК. – Київ: Рахункова палата України, 2009-2023 [Електронний ресурс]. – Спосіб доступу: <http://www.ac-rada.gov.ua/control/main/uk/publish/article/16720005>.

37. Зовнішньоторговельні аспекти конкурентної політики України в умовах СОТ: монографія / А.А. Мазаракі, В.В. Юхименко, О.П. Гребельник, Т.М. Мельник, Л.П. Кудирко, Ю.О. Олейніков, Т.І. Чаюн, О.В. Довгополова, В.Ю. Омельченко, Ю.М. Родіонова; Київ. нац. торг.-екон. ун-т. – К., 2020. – 308 с.

38. Зоря С. І. Взаємозалежність між сільським господарством та макроекономікою в Україні / Київський національний економічний ун-т. / С. І. Зоря. — К. : КНЕУ, 2005. — 216 с.

39. Звернення Президента України до Верховної Ради України у зв'язку з Посланням Президента України до Верховної Ради України "Про внутрішнє і зовнішнє становище України у 2022 році [Електронний ресурс]. – Спосіб доступу: <http://www.president.gov.ua>.

40. Ібатуллін Ш. І. Кредитна інфраструктура АПК України: стан та перспективи розвитку: Автореф. дис... канд. екон. наук: 08.04.01 / Інститут аграрної економіки УААН. – К., 2019. – 20с.

41. Інформація за повідомленнями з країн-членів СОТ. Департамент багатосторонніх та двосторонніх торговельних угод. Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України [Електронний ресурс]. – Спосіб доступу: <https://me.gov.ua/Documents/>.

42. Киристюк С. В. Нові виклики для аграрного сектора у світлі формування зони вільної торгівлі Україна – ЄС / С. В. Киристюк // Економіка і прогнозування. – 2022. – №1. – С. 130-141.

43. Кобута І. В. Державна політика підтримки сільського господарства згідно з вимогами світової організації торгівлі / Кабінет Міністрів України ; Національний ун-т біоресурсів і природокористування України ; НДІ економіки і менеджменту агропромислового виробництва Навчально-наукового ін-ту бізнесу. – К. : ННЦ ІАЕ, 2019. – 116с.

44. Коваленко Ю.С. Наукові засади та основні тенденції формування аграрного ринку в Україні / Ю. С. Коваленко // Економіка АПК. – 2022. – №3. – С. 19-29.

45. Коваленко Ю. С. Наукові засади та основні тенденції формування аграрного ринку в Україні / Ю. С. Коваленко // Формування та розвиток аграрного ринку: зб. наук. праць. – К.: ННЦ «Інститут аграрної економіки», 2009. – С. 47-66.

46. Концепція Державної цільової економічної програми впровадження в агропромисловому комплексі новітніх технологій виробництва сільськогосподарської продукції [Електронний ресурс]. – Спосіб доступу: <http://www.minagro.gov.ua>.

47. Кончин В. Категорія виявленої порівняльної переваги та оцінка перспектив України на Євrorинку / В. Кончин // Журнал європейської економіки. – 2003. - № 1. – С. 135-147.

48. Кузьменко В. Економічні інтереси та циклічність розвитку світової економіки і фінансові кризи / В. Кузьменко // Інститут еволюційної економіки. – 2007. - № 3. – С. 62-74.

49. Куцик П. О. Потенційні наслідки членства України в СОТ для системи споживчої кооперації / П. О. Куцик, С. Р. Семів, В. О. Шевчук // Споживча кооперація України: історичний досвід, сучасний розвиток, стратегічні орієнтири: збірник наукових доповідей учасників Всеукраїнської науково-практичної конференції. – Львів: Львівська комерційна академія, 2010. – С. 131-138.

50. Меморандум про взаєморозуміння щодо діалогу з питань сільського господарства між Міністерством аграрної політики України та Генеральним директором Європейської Комісії «Сільське господарство і розвиток сільської місцевості» [Електронний ресурс]. – Спосіб доступу: <http://www.minagro.kiev.ua/page/?8100>.

51. Міністерству аграрної політики не до науки. Офіційне повідомлення Колегії Рахункової палати від 29.04.2021 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ac-rada.gov.ua/control/main/uk/publish/article/16727241>.

52. Національний аграрний ринок в умовах глобалізації: механізм державного регулювання: монографія / С.В. Майстро; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України, Харк. регіон. ін-т держ. упр. – Х.: ХРІДУ, 2021. – 240 с.
53. Новий курс: реформи в Україні. 2010–2015. Національна доповідь / за заг. ред. В. М. Гейця [та ін.]. – К.: НВЦ НБУВ, 2010. – 232 с.
54. Норт Д. Інституції, інституційна зміна та функціонування економіки / І. Дзюб (пер.). – К. : Основи, 2000. – 198с.
55. Онегіна В.М. Державне регулювання цін і доходів сільськогосподарських товаровиробників: Моногр. / В.М. Онегіна. – К.: ННЦ "Ін-т аграр. економіки", 2019. – 590 с.
56. Організаційно-економічні проблеми розвитку АПК: У 4 ч. / Інститут аграрної економіки УААН / П. Т. Саблук (ред.). – К., 2022. Ч. 4 : Ціноутворення, інфраструктура аграрного ринку та виробничий потенціал в АПК. – К., 2022. – 246с.
57. Осташко Т.О. Структурно-інституційний аналіз аграрного ринку / Т.О. Осташко. – К.: Ін-т економіки та прогнозування, 2006. – 56 с.
58. Панорама аграрного сектора України 2012 / За ред. Ю.Ф.Мельника. – К.: Міністерство аграрної політики України, 2013. – 72 с.
59. Панорама аграрного сектора України 2013 / За ред. М. Присяжнюка. – К.: Міністерство аграрної політики України, 2014. – 80 с.
60. Пасхавер Б. Й. Виклики і шляхи агропродовольчого розвитку / НАН України; Інститут економіки та прогнозування / Б. Й. Пасхавер (ред.). – К., 2009. – 432с.
61. Пашинська Н. М. Транспортна інфраструктура – важливий чинник розвитку АПК України в умовах ринкових перетворень / Н. М. Пашинська // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету. Серія : Географія. – 2022. – Вип. 7. – С. 152–159.

62. Портер М. Е. Стратегія конкуренції: Методика аналізу галузей і діяльності конкурентів / М. Портер, А. Олійник (пер.з англ.), Р. Скільський (пер.з англ.). – К. : Основи, 1998. – 390с.
63. Портер М. Конкуренція / М. Портер: Пер. з англ. – К.: Генеза, 2002. – 495 с.
64. Постанова Кабінету Міністрів України від 03.06.2009 № 562 «Про затвердження Державної цільової програми створення оптових ринків сільськогосподарської продукції» [Електронний ресурс]. – Спосіб доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua>.
65. Проблеми та напрями захисту внутрішнього ринку: наук. доп. / В.О. Точилін, Т.О. Осташко, О.В. Пустовойт, В.Е. Лір, В.В. Венгер, Л.Ю. Волощенко; ДУ "Ін-т економіки та прогнозування НАН України". – К., 2012. – 102 с.
66. Прокопенко О. В. Інфраструктура товарного ринку: Навч. посібник для студ. вищих навч. закл. / О. В. Прокопенко, В. Ю. Школа, О. О. Дегтяренко, С. М. Махнуша. – К. : Центр учбової літератури, 2012. – 296 с.
67. Ринок продовольства України в аспектах СОТ: Моногр. / М.І. Долішній, В.І. Топіха, В.В. Булюк, В.А. Романова; Миколаїв. держ. аграр. ун-т. – Миколаїв, 2006. – 222 с.
68. Розвиток та підвищення ефективності інфраструктури регіонального ринку аграрної продукції: автореф. дис... канд. екон. наук: 08.00.03 [Електронний ресурс] / І.Г. Гуров; Миколаїв. держ. аграр. ун-т. – Миколаїв, 2010. – 19 с.
69. Саблук П. Т. Сучасна аграрна політика України: проблеми становлення / П. Т. Саблук (ред.), В. В. Юрчишин (ред.), І. І. Лукінов та ін. – К., 2006. – 664 с.
70. Саблук П. Т. Внутрішньогосподарські організаційно-економічні механізми забезпечення прибутковості аграрних підприємств / П. Т. Саблук, М. Й. Малік, Ю. С. Коваленко, І. Ф. Баланюк, Л. І. Березка / Інститут аграрної економіки УААН. – К. : ІАЕ УААН, 2009. – 205с.

71. Саблук П. Т., Малік М. Й., Валентинов В. Л. Формування міжгалузевих відносин: проблеми теорії та методології / П.Т. Саблук, М.Й. Малік, В.Л. Валентинов / Інститут аграрної економіки. – К. : Видавництво Інституту аграрної економіки, 2023. – 294 с.
72. Саблук П. Т. Підприємництво в аграрній сфері економіки / П. Т. Саблук (ред.), М. Й. Малік (ред.). – 2. вид., доп. і перероб. – К., 2019. – 514с.
73. Сільськогосподарський комплекс України: соціально-економічні пріоритети розвитку: монографія / НАН України; Рада по вивченню продуктивних сил України / М.А. Хвесик (ред.), М.А. Лисецький (ред.). – К. : РВПС України НАН України, 2021. – 216с.
74. Сільськогосподарський простір України: проблеми соціально-економічного розвитку / За ред. д-ра екон. наук, проф., чл.-кор. НАН України Б.М. Данилишина. – К.: РВПС України НАН України, 2023. – 75 с.
75. Скрипник А.В. Розвиток українського АПК у світлі глобальних тенденцій / А.В Скрипник // Економіка АПК. – 2013. - № 9. – С. 140-146.
76. Список акредитованих товарних бірж, що входять до Асоціації аграрних бірж України [Електронний ресурс]. – Спосіб доступу: <http://www.sabu.org.ua/trustexchange/>.
77. Становлення та ефективний розвиток регіонального ринку аграрної продукції: Автореф. дис... канд. екон. наук: 08.07.02 [Електронний ресурс] / А.В. Бурковська; Нац. наук. центр "Ін-т аграр. економіки" УААН. – К., 2022. – 22 с.
78. Статистична інформація Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Спосіб доступу: <http://ukrstat.gov.ua>.
79. Статистична інформація Міністерства аграрної політики України [Електронний ресурс]. – Спосіб доступу: <http://minagro.gov.ua>.
80. Статистичне прогнозування кон'юнктури аграрного ринку в Україні: автореф. дис... канд. екон. наук: 08.00.10 [Електронний ресурс] / О.С. Корепанов; Держ. акад. статистики, обліку та аудиту Держкомстату України. – К., 2009. – 20 с.

81. Стратегія економічного і соціального розвитку України (2004-2015 роки) “Шляхом Європейської інтеграції” / Авт. кол.: А. С. Гальчинський, В. М. Геєць та ін. – К.: ІВЦ Держкомстату України, 2004. – 416 с.
82. Супіханов Б.К. Розвиток ринків аграрної продукції: монографія / Б.К. Супіханов; Ін-т аграр. економіки УААН. — 2-ге вид., доповн. та переробл. – К., 2023. – 530 с.
83. Точилін В. О. Ринки реального сектора економіки України: структурно-інституціональний аналіз / НАН України; Інститут економіки та прогнозування / В. О. Точилін (ред.). – К. : [Експрес], 2009. – 637с.
84. Трегобчук В. М. Забезпечення конкурентоспроможності аграрного сектора економіки України на внутрішньому і зовнішньому ринках: наук. доповідь / Інститут економіки та прогнозування НАН України / В.М. Трегобчук (ред.), Б.Й. Пасхавер (ред.). – К. : Інститут економіки та прогнозування НАНУ, 2007. – 259 с.
85. Угода про партнерство та співробітництво між Європейським Співтовариством і Україною, затверджена Указом Президента України від 11 червня 1998 року № 615/98 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://minfin.gov.ua/control/ru/publish/printable_article?art_id=40298.
86. Угода про сільське господарство від 15.04.1994 р. / СОТ [Електронний ресурс]. – Спосіб доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=981_005.
87. Указ Президента України «Про першочергові заходи щодо формування і функціонування аграрного ринку» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.president.gov.ua/.
88. Фещенко Н.М. Окремі аспекти державної підтримки сільськогосподарського товаровиробництва // Агроінком. – 2022. – № 3-4. – С. 10-12.
89. Філіпенко А. С. Глобальні форми економічного розвитку: історія і сучасність / А. С. Філіпенко. – К.: Знання, 2007. – 670 с.

90. Флейчук М. І. Дослідження ринків сільськогосподарської продукції та продовольчих товарів України та країн ЦСЄ в контексті формування політики розвитку аграрного сектору економіки / М.І. Флейчук, Г.Я. Антонюк // Проблемы и перспективы развития сотрудничества между странами Юго-Восточной Европы в рамках Черноморского экономического сотрудничества и ГУАМ : [сб. науч. труд.]. – Донецк : ДонНУ, 2007. – С. 533-541.

91. Формування і розвиток ринку конкурентоспроможної агропродовольчої продукції: автореф. дис... канд. екон. наук: 08.00.03 [Електронний ресурс] / В.Т. Дудар; Терноп. нац. екон. ун-т. – Т., 2009. – 20 с.

92. Чернюк Л. Г. Виробнича інфраструктура АПК України: стан та перспективи розвитку / Л.Г. Чернюк, Л.С. Антоньєва, І.М. Щедрова, М.П. Нікітюк, Н.Ю. Майстренко/ НАН України ; Рада по вивченню продуктивних сил України. – К. : РВПС, 2022. – 101с.

93. Шпикуляк О. Г. Інституції аграрного ринку: монографія / О. Г. Шпикуляк. – К. : ННЦ "Ін-т аграрної економіки", 2021. – 480с.

94. Шпичак О. М. Ціни, витрати, прибутки агровиробництва та інфраструктура продовольчих ринків України / О.М. Шпичак (ред.). – К., 2000. – 585с.

95. Шпичак О. М. Реалізація продукції особистими селянськими господарствами - витрати, ціни, ефективність: монографія / О. М. Шпичак, І. В. Свиноус. – К. : ННЦ "Інститут аграрної економіки", 2010. – 300 с.

96. Шубін О. О. Інфраструктура товарного ринку: продовольчі товари: підруч. для студ. вищ. навч. закл. / О.О. Шубін (ред.), О.М. Азарян, І.А. Ангеліна, О.Г. Бровко, О.В. Булгакова / ДонНУЕТ ім. Михайла Туган-Барановського (ред.). – К. : Знання, 2010. – 565с.

97. Юрчишин В. В. Аграрна політика в Україні на зламах політичних епох: історико-соціально-економічні нариси / В. В. Юрчишин / НАН України; ІЕП. – К. : Наукова думка, 2018. – 367с.

98. Яворська Т.І. Тенденції державної підтримки сільського господарства Польщі / Т. І. Яворська // Економіка АПК. – 2021. – № 4. – С.166-174.

99. Agricultural Ukraine / В. В. Болгов (авт.-упоряд.). — К. : Новий світ, 2022. — 318 с.
100. Food and agriculture organization of the United Nations [Електронний ресурс]. — Спосіб доступу: <http://fao.org>.
101. World Tariffs Profile 2008-2023. — Geneva: World Trade Organization, 2022. — 384 p.
102. Agrarian EU Politic [Електронний ресурс]. — Спосіб доступу: http://ec.europa.eu/comm/agrarianpolicy/reg/index_en.htm.
103. Europe agreement // European Commission [Електронний ресурс]. — Спосіб доступу: www.ec.europa.eu.
104. European Commission (2023). Guidance Document on Indicators of Public Administration Capacity Building, Programming Period 2014-2023, Monitoring and Evaluation of European Cohesion Policy, European Social Fund.
105. European Statistical Recovery Dashboard [Електронний ресурс]. — Спосіб доступу: <https://www.ec.europa.eu/eurostat/data/database>.
106. OECD (2023), OECD Economic Surveys. European Union [Електронний ресурс]. — Спосіб доступу: www.oecd.org.
107. Treaty on European Union. — Council of the European Communities. Commission of the European Communities [Електронний ресурс]. — Спосіб доступу: https://www.europa.eu/europeanunion/sites/europaeu/files/docs/body/treaty_on_european_union_en.pdf.
108. World Bank Indicators [Електронний ресурс]. — Спосіб доступу: <https://www.data.worldbank.org/indicator>.